
GÁIVUONA SUOHKAN
KÅFJORD KOMMUNE
KAIVUONON KOMUUNI

TEMAPLAN FOR KULTURMINNER

2020-2025

"BEVARE FORTIDEN FOR
FREMTIDENS
GENERASJONER!"

Kulturkonsulent Kjersti Hovland Rennestraum og Levin Mikkelsen registrerer ei tuft på Birtavarre Høgfjell. Foto: Kåfjord kommune

KULTURMINNER **FORORD**

Kulturminner er spor etter menneskers liv og virke. Det kan være alt fra et arkeologisk funnsted, en samisk sagnfortelling eller et historisk bygningsmiljø. En videreføring av kulturarven er lik en investering for fremtiden, en drivkraft for samfunnsutviklingen og kan også brukes som grunnlag for steds- og næringsutvikling, kunnskap og opplevelse i lokalsamfunn. Det kan også bidra til å skape attraktive kommuner, bygder og byer. Klok forvaltning av kulturminner vil bidra til å bevare fortiden for fremtidens generasjoner! Det er nemlig slik at det vi anser for å være verneverdig er en dynamisk prosess: Det som var viktig tidligere kan være annerledes enn det vi anser for å være viktig nå- og omvendt.

Det er et nasjonalt mål at tapet av verneverdige kulturminner skal minimeres. Som nedfelt i Kulturminnelovens § 1, er det et nasjonalt ansvar å ivareta kulturminner og kulturmiljøer som vitenskapelig kildemateriale, samt grunnlag for generasjoners opplevelse, selvforståelse, trivsel og virksomhet. Fylkeskommunen og Sametinget har ansvar for forvaltning av automatisk fredede og vedtaksfredede kulturminner, mens kommunen har ansvar for ikke-fredede kulturminner etter år 1537. Det vil si snart 500 år med historie og spor i landskap etter levd liv.

For å sikre god forvaltning av kulturminner, kreves kunnskap om både kulturminnene, lokalhistorie, samt om hva som skal til av vedlikehold og skjøtsel for å ta vare på disse verdiene. Med Riksantikvarens prosjekt, "Kulturminnekompetanse i kommunen" (KiK), ønsker man å styrke den kommunale kompetansen om kulturminner og få en bedre oversikt over verneverdige kulturminner som finnes i de ulike kommunene.

Målet er at innen prosjektets slutt i 2020, skal 90 % av alle kommuner ha vedtatte planer med et særskilt fokus på kulturminner. Kåfjord kommune ble med i KiK-prosjektet i 2019 med formål om å utarbeide en tematisk kulturminneplan for bedre oversikt over kulturminner i kommunen. Dette i tillegg til å bedre kunne ivareta egne kulturminner i den daglige forvaltningen.

TEMAPLAN

SAMMENDRAG

Planen du nå leser er Kåfjord kommunes vedtatte temaplan for kulturminner. Planen er et resultat av Kåfjord kommunes deltakelse i Riksantikvarens KiK-prosjekt hvor kommuner gjennom systematisk arbeid skulle sette temaet kulturminner på den politiske dagsordenen. Kjennskap og bevissthet om egen historie og kulturbakgrunn er en forutsetning for følelse av lokal tilhørighet. Derfor er Kåfjord kommune glade for å kunne presentere et utvalg av egne kulturminner i dette planarbeidet. Fra planen er vedtatt og videre de neste fire kommende årene skal kommuneadministrasjonen, de folkevalgte, lag, foreninger, frivillige, andre interessenter og lokalbefolkningen jobbe sammen om å bevare og formidle vår historie. Slik mener vi Kåfjord kommune vil bevare, forvalte og formidle våre utvalgte kulturminner på en god måte.

Planer er bygd opp på følgende måte:

I **kapittel 1** tar vi for oss arbeidet med temaplanen i Kåfjord kommune med informasjon om planprosessen, avgrensninger, arbeidsmetoder og organisasjon. I **kapittel 2** tar vi for oss grunnleggende trekk ved kulturminnevernet i Norge som er viktige for å forstå temaplanen. Vi ser på ulike definisjoner og viktige begreper som brukes i denne planen, og vi ser på ansvarsfordelingen mellom de ulike nivåene av kulturminnevernet. Vi ser også på utfordringer for kulturminnevernet og virkemidlene kommunen har for å ivareta kulturminnene som er innenfor sitt ansvarsområde. I **kapittel 3** tar vi for oss kunnskapsgrunnlaget til denne temaplanen. Her finnes en kort redegjørelse over gruvedriftas historie og tidligere gjennomførte tiltak og relevante prosjekter. I **kapittel 4** finner du en gjennomgang av registrerte kulturmiljøer med informasjon om betydningsfulle kulturminner, kortfattet historikk og tilstandsvurderinger.

I **vedlegg 1** finner du en oversikt over alle registrerte kulturminner. I **vedlegg 2** finner du en handlingsplan som viser hvordan kommunen skal følge opp temaplanen i planperioden.

TEMAPLAN

INNHALDSFORTEGNELSE

Sammendrag	4	
Innholdsfortegnelse	5	
1.0 Temaplan for kulturminner		6
1.1 Bakgrunn og arbeidsmetode		6
1.2 Plantype	7	
1.3 Avgrensninger	8	
1.4 Målsettinger i planarbeidet	8	
1.5 Planprosess	9	
1.6 Organisering		9
2.0 Kulturminneforvaltningen og virkemidler		10
2.1 Kulturminnevern – roller og ansvarsfordeling		10
2.2 Virkemidler	11	
2.3 Definisjoner	14	
3.0 Kunnskapsgrunnlaget		15
3.1 Kort historikk over gruvedriften i Kåfjord		15
3.2 Registrerte kulturminner ved planoppstart	18	
3.3 Arkiver og tilgjengelig informasjon	18	
3.3 Tidligere og pågående prosjekter	19	
4.0 Registrerte kulturmiljøer	22	
4.1 Ankerlia	22	
4.2 Sabetjohk	30	
4.3 Skaidi Gruver		34
4.4 Birtavarre Høgfjell	38	
4.5 Moskogaisa	41	
4.6 Monte Carlo		45
4.7 Storfossen kraftverk		48
4.8 Stiger Pettersen huset		51
4.9 Skardalen	53	
5.0 LITTERATURLISTE	56	

INNLEDNING

1.0 TEMAPLAN FOR KULTURMINNER

“Kåfjord er på mange måter fattig på tilgjengelig lokalhistorisk materiale. Den tidligere tradisjonelle sjøsamiske kulturen i Kåfjord var i stor grad en ikke-skriftlig kultur. Frem til siste verdenskrig finnes det lite skriftlige kilder om Kåfjord. Det som finnes, er nedskrevet av folk som kom utenifra”. Slik lyder innledningen på avsnittet om lokalhistorie og kulturvern i Kåfjord kommunes kulturplan fra 1995. Videre står det: “Nedbrenningen av Nord-Troms og Finnmark slettet det meste av fysiske gjenstander som bygninger og redskaper. I tillegg ble mye av det “gamle” kastet da folk kom tilbake etter evakueringen”.

Før 1990-tallet var det gjort lite arbeid med kulturminner i kommunen. Dette til tross for Kåfjord kommunes rike kulturhistorie: Funn av tufter og ulike gjenstander datert flere tusen år tilbake i tid vitner om tidlig aktivitet og livsførsel av blant annet sjøsamisk karakter. Det flerkulturelle særpreget i nord speilet gjennom møtet mellom det samiske, kvenske og norske i form av «tre stammers møte», sitter innbakt i Kåfjord kommune sin ryggmarg. Gruvedriften i Birtavarre representerer et over 20 år langt industrieventyr med enorme samfunnsmessige omveltninger. Industrien endret lokalbefolkningens liv og historier drastisk. Den læstadianske troen som både åndelig og kulturell institusjon har hatt stor innvirkning på Kåfjord kommunes og Nord-Troms sin kulturhistorie.

Andre verdenskrig med sine fatale konsekvenser som tvangsevakuering, nedbrenning av Nord-Troms og Finnmark, for så frigjøring og oppbygging av Kåfjord når de evakuerte vendte tilbake. Alt dette er spor etter menneskers liv og virke, og er fundamentet for dette planarbeidet.

1.1 BAKGRUNN OG ARBEIDSMETODE

Planprosessen ble innledet med et vedtak i Formannskapet (sak 48/18) om oppstart av arbeid med kulturminneplan i Kåfjord kommune. Dette var en forutsetning for å kunne søke om deltakelse i Riksantikvarens KiK-prosjekt. Riksantikvaren inviterte her alle kommunene i hele landet til å søke om tilskuddsmidler for å utarbeide egne kulturminneplaner.

Dette for å styrke den kommunale kulturminnekompetansen, sette kulturminner på den politiske dagsordenen, samt aktualisere kulturarven sin rolle i samfunnsutviklingen.

Kåfjord kommune fikk i vedtaksbrev av mars 2019 bevilget kroner 100 000,- til arbeidet med sin kulturminneplan. Jamfør Formannskapsvedtaket i sak 48/18 var denne eksterne finansieringen en forutsetning for igangsetting av arbeidet med planen. Riksantikvaren forklarer arbeidet med en kulturminneplan på denne måten:

"Arbeidet med en kulturminneplan består i å samle inn relevant kunnskap, systematisere kunnskap, framstille den på kart, avklare verdien til kulturminnene og kulturmiljøa, og gi en helhetlig framstilling av dette i et plandokument."

Av Riksantikvarens beskrivelse het det seg at kulturminneplanen skulle inneholde følgende:

1. En oversikt over prioriterte kulturminner som kommunen vurderer som lokalt viktige og nevneverdige
2. En handlingsplan for hvordan de utvalgte kulturminnene skal bevares, forvaltes, formidles, samt hvordan man tenker seg videreføring av kulturminneplanen.

Videre sier beskrivelsen at de utvalgte kulturminnene skal sikres gjennom kommunale vedtak og forvaltes gjennom planbestemmelser, samt at de utvalgte og vedtatte verneverdige kulturminnene skal legges inn i databasen «Askeladden».

1.2 PLANTYPE

Så lenge utgangspunktet var kommunens behov og forutsetninger, stod kommunene selv fritt til å velge om planen skulle være; en kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljøer regulert av regelverket i plan- og bygningsloven, eller en temaplan som ikke omfattes av de samme reglene i plan- og bygningsloven.

Kåfjord kommune valgte å utarbeide en temaplan for kulturminner. Det hadde vært ønskelig å lage en kommunedelplan for alle kulturminnene i kommunen, men sett i lys av tid til rådighet og ressurser, ville dette blitt for omfattende.

Temaplanen omfatter kulturminner som kan knyttes til gruvedrifta i kommunen. Temaplanen i seg selv gir ikke juridisk bindende vern, kun faglige vurderinger og tilrådinger. Temaplanen skal være kommunens strategi- og styringsdokument for forvaltning av kulturminner knyttet til gruvedrift i Kåfjord kommune.

1.3 AVGRENSNINGER

Fokuset i dette arbeidet har vært på kulturminner som er kommunens forvaltningsansvar, det vil si kulturminner som ikke er automatisk fredet i henhold til kulturminneloven. På bakgrunn av innspill fra befolkningen og en helhetlig vurdering av kulturminneomfanget samt tilgjengelige ressurser, ble det besluttet å fokusere på kulturminner og kulturmiljøer tilknyttet den historiske gruvedriften i kommunen.

Disse utgjør en betydelig andel av kulturminnene som er kommunens forvaltningsansvar. Epoken er også en viktig del av kommunens historie både økonomisk og demografisk. Særlig medførte gruvedriften at mange kvener kom til kommunen, og mange av disse ble i området også da gruvedriften tok slutt. Andre årsaker som ble vektlagt i valget av tema var potensialet for formidling og økt verdi når kulturlandskapet sees i sammenheng med f.eks. friluftsliv og reiseliv. Gruvedriften har gjennom årene vært gjenstand for en rekke tiltak og til dels store prosjekter, og det er mange tråder å plukke opp etter disse prosjektene. Det er også et stort engasjement for historien blant lokalbefolkningen.

Kun en liten andel av disse kulturminnene var allerede kartfestet og/eller registrert, og behovet for en systematisering av kunnskapen om disse kulturminnene (kartfesting og tilstandsvurdering) ble derfor en prioritet.

Et slikt valg mener imidlertid ikke at kulturminner som *ikke* har blitt inkludert i temaplanen, ikke ansees som viktige, og den rike og mangfoldige kulturhistorien i Kåfjord kommune vil fortsette å være fokus for formidlingstiltak og samarbeid med lokale lag og foreninger også i fremtiden.

1.4 MÅLSETTINGER I PLANARBEIDET

Etter at valg av temaet for kulturminner var gjort, ble det satt følgende målsettinger for prosjektet:

1. Flest mulig av kulturminnene tilknyttet gruvedriften i Kåfjord skal kartfestes og registreres i den nettbaserte databasen Kulturminnesøk. Utvalgte legges inn i Askeladden
2. Det skal utarbeides en temaplan med temakart med verdivurdering av de enkelte kulturmiljøene.
3. Det skal skapes engasjement, oppmerksomhet og eierskap rundt kulturmiljøene som ivaretas etter at arbeidet med selve planen er ferdigstilt.

1.5 PLANPROSESS

I løpet av planprosessen har det:

- Blitt avholdt informasjons- og innspillsmøte med lokale lag/ foreninger, representanter fra kommunen og andre interessenter (februar 2019)
- Blitt avholdt møter i arbeidsgruppa
- Vært mulighet for å gi innspill innledningsvis i planprosessen på Kåfjord kommunes digitale planportal (februar-mars 2019). Der stilte man følgende spørsmål:
 1. Hva kjenner vi til av eksisterende kulturminner i Kåfjord kommune?
 2. Hvor finner vi kulturminner i Kåfjord kommune?
 3. Hvilke kulturminner bør Kåfjord kommune anse som viktige og for å være av høy prioritet?
- Blitt avholdt vektings- og registreringskurs på rådhuset i Olderdalen for kommuneadministrasjonen, frivillige og andre interessenter (29. april)
- Blitt gjort feltarbeid og registreringer på henholdsvis: Birtavarre høyfjell, Skaidi, Ankerlia, Monte Carlo, Moskogaisa
- Vært mulighet for å gi innspill avslutningsvis i planprosessen på Kåfjord kommunes digitale planportal.

1.6 ORGANISERING

Konsulent Lise Brekmoe ble engasjert i januar 2019, som medarbeider i arbeidet med kulturminneplanen. Brekmoe har sammen med kulturkonsulenten i Kåfjord kommune fungert som prosjektkoordinator og -leder. Arbeidsgruppa har bestått av utvalgte fra administrasjonen, representert ved næringskonsulent, samisk språk- og kulturkonsulent, jordbruks- og landbrukskonsulent, planlegger, samt byggingeniør. Frivillige har deltatt på innspillsmøter, på verdisetting og registreringskurs, samt på feltarbeid.

Feltarbeidet ble gjennomført barmarkssesongen 2019 og 2020. Feltarbeidet ble gjennomført av Lise Brekmoe, kulturkonsulent og frivillige. Det ble benyttet GPS for innmålinger av krigsminnene og alle krigsminnene ble fotografert og registrert i henhold til gjeldende retningslinjer fra kulturminnemyndighetene.

BAKGRUNN

2.0 KULTURMINNEFORVALTNINGEN OG VIRKEMIDLER

2.1 KULTURMINNEVERN – ROLLER OG ANSVARFORDELING

Det er mange aktører innenfor kulturminnevernet i Norge. Kulturminner regnes som miljøverdier og ansvaret for disse ligger til alle ledd i forvaltningen og på samfunnet og borgerne for øvrig.

RIKSANTIKVAREN Som direktorat under Klima- og miljødepartementet har Riksantikvaren ansvar for at den statlige kulturminne- politikken blir gjennomført. Det innebærer blant annet et overordnet faglig ansvar overfor kommunene, fylkeskommunene, Sametinget, og forvaltningsmuseene på kulturminnefeltet. Riksantikvaren kan frede bygninger og områder. Riksantikvaren er også dispensasjonsmyndighet for automatisk fredete kulturminner.

FYLKESKOMMUNEN Fylkeskommunen har et overordna ansvar for kulturminnevern i fylket. Kulturminneforvaltningen i fylkeskommunen skal sørge for at det tas hensyn til kulturminner og kulturmiljøer i planleggingen, også på kommunalt nivå.

SAMETINGET Sametinget har et overordna ansvar for samiske kulturminner. Sametingets kulturminneforvaltning skal sørge for at det tas hensyn til kulturminner og kulturmiljøer i planleggingen, også på kommunalt nivå. Sametinget har rett til å fremme innsigelser i plansaker når regionale eller nasjonale kulturminneverdier er truet.

KOMMUNENE Kommunene har en nøkkelrolle når det gjelder å ta vare på kulturminner i egen kommune. Kommunen er plan- og byggesaksmyndighet og kan sikre kulturminner og kulturmiljøer ved hjelp av plan- og bygningsloven og i utarbeidelsen av kulturminneplaner.

ANDRE AKTØRER Det offentlige skaper et rammeverk for kulturminnevernet. Selve det praktiske kulturminnevernet - restaurering, skjøtsel og vedlikehold - utøves for det meste av private eiere, brukere, håndverkere og frivillige lag og organisasjoner, i tillegg til de regionale museene.

2.2 VIRKEMIDLER

Virkemidlene som tas i bruk for å ta vare på kulturminner kan gjerne deles opp i fire kategorier: a) lovverk, b) stortingsmeldinger og planverk, c) økonomiske støtteordninger og d) formidling og tilrettelegging.

2.2.1 LOVERK

Det er i hovedsak to lover som benyttes for å ta vare på spesielt verdifulle kulturminner, Kulturminneloven og Plan- og bygningsloven (PBL). Kulturminneloven forvaltes av Riksantikvaren på nasjonalt nivå og fylkeskommuner, Sameting, arkeologiske landsdelsmuseer og sjøfartsmuseer på regionalt nivå. Det finnes egne forskrifter som skisserer ansvar og myndighet til hver av disse instansene.

Som nevnt ovenfor er alle kulturminner som er eldre enn år 1537, samiske kulturminner eldre enn 1917, samt stående byggverk som er fra før 1650 automatisk fredet gjennom Kulturminneloven. Dette betyr at de er fredet i kraft av sin alder og dermed underlagt lovens beskyttelse mot ødelegging. Loven åpner imidlertid også for at nyere tids kulturminner kan fredes gjennom enkeltvedtak.

PBL er et av kommunens verktøy i forvaltningen av kulturminner, og hensynet til disse nevnes flere steder i loven:

§ 11-8 omhandler ulike hensynssoner: "Kommuneplanens arealdel skal i nødvendig utstrekning vise hensyn og restriksjoner som har betydning for bruken av areal. Hensyn og forhold som inngår i andre ledd bokstav a til f, skal markeres i arealdelen som hensynssoner med tilhørende retningslinjer og bestemmelser".

Bokstavene c) og d) knyttes til kulturminner: c. Sone med særlige hensyn til landbruk, reindrift, friluftsliv, grønnstruktur, landskap eller bevaring av naturmiljø eller kulturmiljø, med angivelse av interesse. d. Sone for båndlegging i påvente av vedtak etter plan- og bygningsloven eller andre lover, eller som er båndlagt etter slikt rettsgrunnlag, med angivelse av formålet.

§ 11-9 slår fast at kommunen, uavhengig av kommuneplanens arealformål, også kan vedta bestemmelser om ulike hensyn.

Disse kategoriseres i 8 punkter, hvorav det nest siste omhandler kulturminner:

7. hensyn som skal tas til bevaring av eksisterende bygninger og annet kulturmiljø. Dette spesifiseres i enda større grad i § 12-7 som gjelder bestemmelser i reguleringsplan.

Punkt 6 omhandler kulturminneverdier: 6. Bestemmelser for å sikre verneverdier i bygninger, andre kulturminner, og kulturmiljøer, herunder vern av fasade, materialbruk og interiør, samt sikre naturtyper og annen verdifull natur.

Andre sentrale lover som påvirker planarbeidet omhandler medvirkning i planlegging:

Forvaltningsloven § 11 – om veiledningsplikt

Forvaltningsorganene har en alminnelig veiledningsplikt for å gi parter og andre interesserte adgang til å vareta sitt tarv.

Kommuneloven § 4 – kommuner og fylkeskommuner skal drive aktiv informasjon om sin virksomhet

Plan- og bygningsloven kap. 1 - § 1-1 Lovens formål

(...)Planlegging og vedtak skal sikre åpenhet, forutsigbarhet og medvirkning for alle berørte interesser og myndigheter. Det skal legges vekt på langsiktige løsninger, og konsekvenser for miljø og samfunn skal beskrives. Prinsippet om universell utforming skal ivaretas i planleggingen og kravene til det enkelte byggetiltak. Det samme gjelder hensynet til barn og unges oppvekstvilkår og estetisk utforming av omgivelsene.

Plan- og bygningsloven kap. 5 – § 5-1 Medvirkning

Enhver som fremmer planforslag, skal legge til rette for medvirkning.

Miljøinformasjonsloven § 20 – retten til å delta i beslutningsprosesser knyttet til utformingen av regelverk, planer og programmer.

Offentlige myndigheter skal i forbindelse med arbeidet med utformingen av regelverk, planer og programmer som kan ha betydning for miljøet, gi allmennheten mulighet til å komme med innspill. Dette skal gjøres på stadier og med tidsrammer som sikrer reell mulighet til å påvirke beslutningene. Allmennheten skal i denne forbindelse gis nødvendig informasjon.

2.2.2 Stortingsmeldinger og planverk

Det finnes meldinger og planverk for kulturminnefeltet på alle forvaltningsnivå. Disse skal sikre langsiktighet, forutsigbarhet og helhetlig tenkning på kulturminnefeltet og definerer strategier, målsettinger og tiltak for dette.

NASJONALT

- Stortingsmelding nr. 16 (2004 - 2005) «Leve med kulturminner»
- St. meld. nr 26 (2006-2007) «Regjeringens miljøpolitikk og rikets miljøtilstand»
- Stortingsmelding nr. 35 (2012 - 2013) «Framtid med fotfeste»
- Nasjonale forventninger til regional og lokal planlegging (av 12 juni 2015)
- Kystverkets Landsverneplan for maritim infrastruktur (2009)
- Statens vegvesens nasjonale verneplan for veger, bruer og vegrelaterte kulturminner.

REGIONALT

- Handlingsplan for kvensk språk og kultur, Troms fylkeskommune
- Kulturhistoriske landskap av nasjonal interesse i Troms (KULA), Troms fylkeskommune

LOKALT

- Kommuneplanens arealdel
- Kommunedelplan for idrett, friluftsliv og kultur
- Planstrategi
- Forskrifter
- Økonomiplan

2.2.3 Økonomiske støtteordninger

Fredning eller vern vil i seg selv kun gi begrenset beskyttelse for det enkelte kulturminne, i tillegg kreves det både kunnskap og økonomi for å ta vare på kulturminne på riktig måte. Det er derfor svært viktig at det legges til rette for informasjon om støtteordninger og kunnskapsdeling av alle ledd i kulturminneforvaltninga.

Statlige tilskuddsordninger er underlagt Miljøverndepartementet, Landbruksdepartementet og Kulturdepartementet og forvaltes henholdsvis av Norsk Kulturminnefond, Riksantikvaren, Fylkesmannen (FM) og Norsk Kulturråd. Sametinget har også egne kulturvernmidler. Fylkeskommunen forvalter visse tilskudd, og er ofte kontaktledd for nasjonale tilskudd hos Riksantikvaren. Kulturrådet har ansvaret for tiltaksmidler knyttet til det kvenske, herunder også prosjekter som fokuserer på ivaretagelsen av kvensk kultur og historie. I tillegg finnes det tilskudd til tilrettelegging og skjøtsel i friluftslivet hvor kulturminner kan være en del av innholdet.

2.2.4 Formidling og tilrettelegging

Denne kulturminnedelplanen har et særskilt fokus på formidling, tilrettelegging og en aktiv bruk av kulturminnene. Dersom ingen kjenner til kulturminnene og de fortellingene de formidler, har de begrenset verdi, samtidig som faren for at de ødelegges øker.

Dersom kulturminnene skal bidra i næringsliv og reiseliv, er det også en forutsetning at reiselivsbedrifter og tilreisende enkelt kan finne ut om kulturminnene og deres historier.

Tilgjengelighet trenger ikke bare å ta form av skilting eller fysiske løsninger. Ofte fordrer dette både økonomi og vedlikehold som det blir utfordrende å håndtere. Istedenfor er det mulig å utvikle nettløsninger, gjerne basert på tilbud som allerede eksisterer, så som i forbindelse med trimturer, museets nettsider e.l. Forslag til dette vil beskrives i tilknytning til de enkelte kulturmiljøene og i planens handlingsprogram.

2.3 DEFINISJONER

I denne kulturminneplanen brukes noen begreper fra kulturminneføvaltningen som det er særlig viktig å definere nærmere.

Begrepet **kulturminner** er definert i kulturminneloven som "alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til." Med andre ord er kulturminnebegrepet vidt og omfatter også steder hvor det ikke er noen synlige spor. Det er verdt å merke seg at også bygninger kan betegnes som kulturminner.

Kulturmiljøer er områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng. Det kan for eksempel være et gårdstun, eller et krigsminnemiljø som består av flere strukturer.

Et kulturminne kan være **automatisk fredet**, **vedtaksfredet**, eller **forskriftsfredet**. Et automatisk fredet kulturminne er et kulturminne som er fredet direkte etter lov, uten særskilt vedtak. Et vedtaksfredet kulturminne er, som navnet tilsier, fredet gjennom vedtak etter kulturminneloven. Vedtaksfredninger etter kulturminneloven kan omfatte alle typer kulturminner yngre enn 1537, stående bygninger yngre enn 1649, kulturmiljø og fartøy. I kulturminneloven er samiske kulturminner automatisk fredet dersom de er fra 1917 eller eldre. Konsekvensen av en fredning gjennom kulturminneloven er at; det er forbudt "å sette i gang tiltak som kan skade, ødelegge, grave ut, flytte, forandre, tildekke, skjule eller på annen måte utilbørlig skjemme automatisk fredete kulturminner. Forbudet omfatter også en 5 meter bred sikringssone rundt kulturminnet."

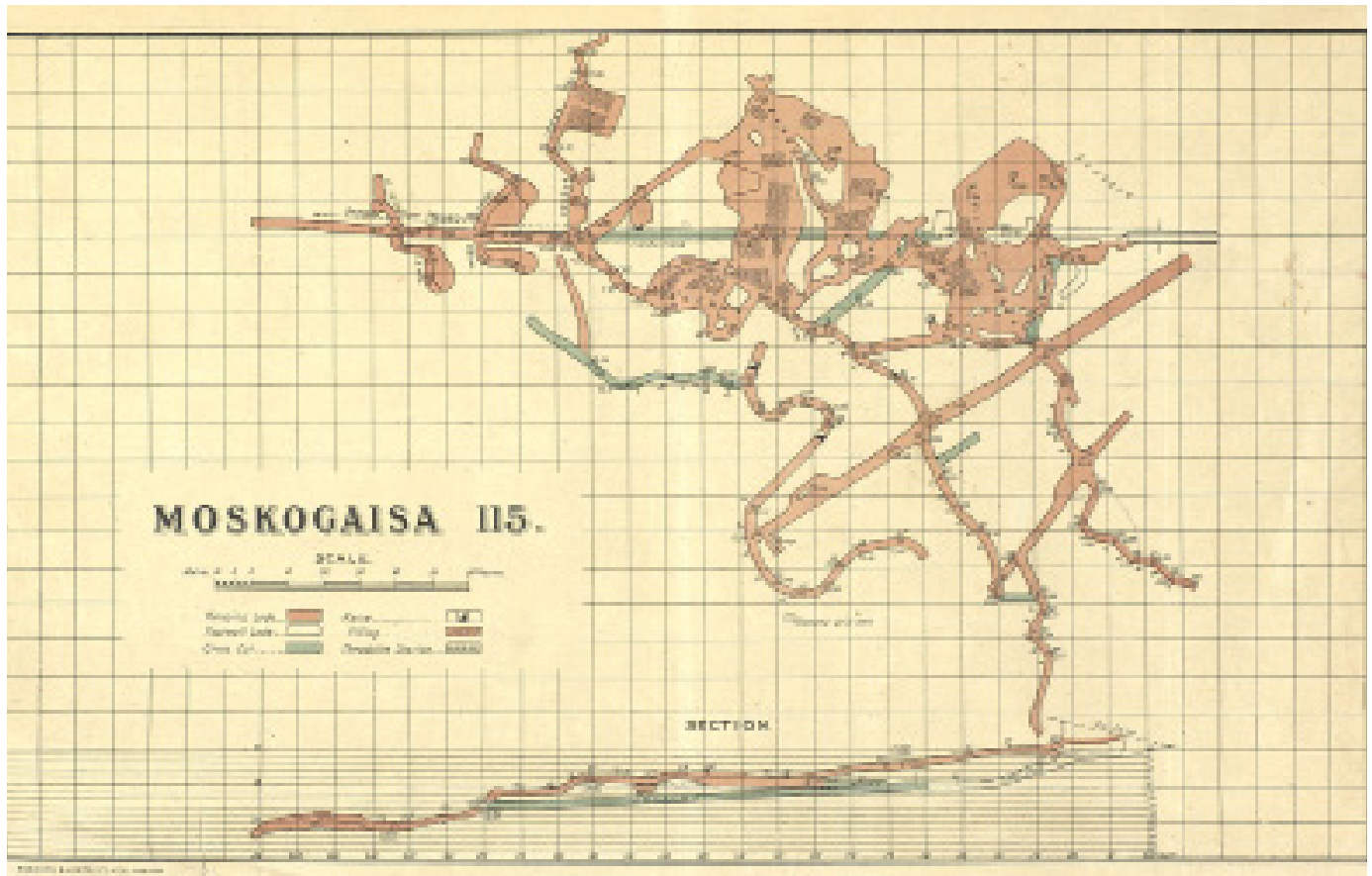
Begrepet **nyere tids kulturminner** går igjen i temaplanen og omfatter alle kulturminner som ikke er vernet gjennom vedtak eller lovverket, det vil si etterreformatoriske (etter 1537) bygg, anlegg og kirker, i tillegg til samiske kulturminner yngre enn 1917. Men en mangel på fredning i lovverket, er ikke det samme som at kulturminnet betraktes som ikke verneverdig, i stedet kan det ha et vern gjennom plan- og bygningsloven eller være kommunalt listeført.

De utvalgte kulturminnene i temaplanen kommer til å registreres som **kommunalt listeførte** kulturminner i kulturminnedatabasen Askeladden. Dette betyr at de er på en politisk vedtatt liste over verneverdige kulturminner. Både kulturminner som er formelt vernet (ved lov eller forskrift) og kulturminner uten formelt vern kan være listeførte. Alle inngrep i slike kulturminner skal avklares med kommunen, men de har ikke noe vern i loven.

Ytterligere begreper vil forklares nærmere der dette er aktuelt, for øvrig finnes det oppdaterte definisjoner av begreper på Riksantikvarens hjemmesider, www.ra.no.

TEMAPLAN

3.0 KUNNSKAPSGRUNNLAGET

3.1 KORT HISTORIKK OVER GRUVEDRIFTEN I KÅFJORD

Allerede på 1600-1700-tallet skal det i København ha vært kjent at det fantes interessante mineralforekomster i Kåfjordfjellene. De første kjente malmfunnene i Kåfjorddalen daterer seg fra 1860-årene. Da ble et mindre prøveparti fraktet med reinskyss ned til fjorden, for så sendt til Alten Kobberverks smelteverk ved Kåfjord i Alta. Det er uvisst nøyaktig hvor dette partiet ble tatt, men forekomsten senere kjent som Sabetjohk gruve ble oppdaget midt i 1890-årene av en same som fant en løsblokk av malm i uren. Dette førte til det første kjente leteprogrammet i Kåfjord og prøvedrift ble igangsatt flere steder, blant annet i Skardalen.

I 1895 fikk en skrepphandler hånd om malmprøver som han solgte for en pris tobakk. Malmprøvene havnet på bordet til Christian Anker i daværende Fredrikshald (Halden). Anker ble senere den offisielle eieren av Birtavarre gruver - på folkemunne kalt Verket.

Som partner hadde Anker bergingeniør Gudbrand Thesen, som var ansatt hos Anker i flere jern- og kobbergruver i Nord-Norge frem til han i 1899 fikk en direktørjobb i Lyngen.

Verket inkluderte «The Norwegian Copper Mines Ltd.» (1898-1904), «The Venture Corporation Ltd.» (1904-1909), «A/S Birtavarre Gruber» (1909-1916) og endelig «A/S Birtavarre» (fra 1916 til konkurs og driftsopphør i 1919). Engelske navn skyldtes engelske eiere og engelsk kapital som stod for etablering og drift. Det engelske ble også videreført i navnet på gravene, som eksempelvis het: Monte Carlo-gruva, Sunrise, Sunset og Moskogaisa-central. Navnet Birtavarre gruver -ikke Kåfjord gruver, skyldtes at kobbergruvene i tidligere Troms lett kunne forveksles med Kåfjord kobberverk i Alta.

Ved dalfoten av Kåfjorddalen- som fikk navnet Ankerlia- lå hovedsetet og administrasjonen for gruvedriften. Her ble malm fra gravene omkring videreforedlet til kobber og skipet ut i barer à 40 kg. Gruvene lå i høyfjellet rundt. Totalt sju forskjellige innslag ble gjort innover fjellet fra Ankerlia - henholdsvis på Moskogaisa, Sabetjohka, Skaidi og Birtavarre høyfjell.

Utdrivning av malmen skjedde både manuelt og maskinelt. Det ble brukt dampvinsj i gruvesjaktene for å frakte opp malmen, og videre ble vognene trukket ut av gravene på vogner med vinsjer. I de første årene ble kobberkisen skilt fra gråfjellet manuelt, senere ble det installert steintygger og sorteringstrommel ved de enkelte gravene. Malmen ble fraktet med taubaner ned til Ankerlia for smelting. Etter videreforedling ble malmen trukket med hest og vogn langs en skinnebane ned til fjorden for eksport.

Det ble benyttet både ved, torv, koks og elektrisitet til brensel i smelteverket. Store deler av skogen omkring verket ble av den grunn hogd ned. Svovelkis ble benyttet som et element i smeltinga. Røyken fra smelteverket ble svært svovelholdig og medførte store sviskader på vegetasjonen. I dag, over 100 år etter driftsslutt i Ankerlia, ser man fortsatt tydelige spor på vegetasjonen etter svovelkisen i form av svært lite vegetasjon i området.

Verkets eiendom med gruver og skjerp var på totalt 175 km² på begge sider av Kåfjorddalen. I tilknytning til verket ble det på begynnelsen av 1900-tallet bygd en hydroelektrisk kraftstasjon ved Guollasjohka. Det ga billig kraft til verket. Restene av denne kan man se på turstien til Sabetjohka den dag i dag.

Allerede i 1900 hadde bedriften 225 arbeidere, og det ble brutt malm og smeltet skjærstein med et kobberinnhold på cirka 900 tonn. I årene med størst produksjon (1913-1914) arbeidet det cirka 400 mann ved verket. Det var både kvener, svensker, russere, nordmenn og samer. En del av lokalbefolkningen jobbet både i gravene, på småbruket og på fiskebåten, mens en del kvinner og ungjenter fikk kokke- og vaskearbeid ved verket.

Ifølge avisinnlegg og beretninger fra datiden var verken bo- eller kostforholdene gode; Hardt klima, lite lys og mye sykdom, skader og ulykker var realiteten. Mange mistet livet i sprengings- og rasulykker i gruvene. Man vet ikke nøyaktig hvor mange som døde i løpet av verkets eksistens, men at en finsk og minst 4 svenske omkom mellom 1910 og 1919. Lønningene var derimot vanlige for slike anlegg.

Forholdene for de ansatte i gruvene var noe av bakgrunnen for stiftelsen av Lyngen socialistiske forening i 1902. Foreningen fremmet et budskap om likeverd og rett til goder for vanlige arbeidsfolk som slo røtter i området. De lærte også lokalbefolkningen å rette ryggen sin i kampen for seg, sine og sine rettigheter.

Problemer med å få tak i fagfolk, oversvømmelser, brann, ras og ulykker, endring i markedet, samt vanskelig terreng, gjorde at driften gikk over enda flere ganger. I 1919 brant smeltehytta ned, noe som var med på å lede til verkets endelige konkurs. Til sammen ble 115 000 tonn malm utvunnet i Kåfjordgruvene.

Torleif Lyngstad fra Birtavarre har lenge arbeidet med å samle inn og formidle gruehistorien i Kåfjord. Hans innsats har ikke bare bidratt til å bevare kunnskapen om gruvedriften og forholdene i gruvene, men har også gjort at det foreligger en svært god dokumentasjon i form av fotografier fra gruvedriften. Alle foto: Torleif Lyngstad privat arkiv/ negativkopier NTRM.

3.2 REGISTRERTE KULTURMINNER VED PLANOPPSTART

For å vite hva man skal ta vare på, må man også vite hva man har. I kulturminnevernet forholder man seg først og fremst til Riksantikvarens kulturminnedatabase Askeladden. Askeladden inneholder data om kulturminner og kulturmiljøer som er fredet etter kulturminneloven, vernet etter plan- og bygningsloven, eller kulturminnefaglig vurdert som verneverdige.

Selv om databasen primært ikke har fokus på nyere tids kulturminner, er det lagt inn en del slike i Askeladden - særlig gjelder dette i forbindelse med større forvaltningsprosjekter og registreringsprosjekter fra nyere tid. Generelt ser man allikevel at nyere tids kulturminner er sterkt underrepresentert i databasen. I forhold til vår temaplan med fokus på kulturminner fra gruvedrifta, ble det registrert i overkant av 100 individuelle kulturminner fordelt på 13 ulike lokaliteter. På tre lokaliteter (Vinkelstasjonen ved Skaidi, Skardalen og Moskogaisa 117 Central) hadde det blitt gjennomført befaringer av andre instanser, disse er tatt med i temaplanen.

3.3 ARKIVER OG TILGJENGELIG INFORMASJON

Bergverksmuseets, Nord-Troms museums og Kåfjord kommunes arkiver har blitt konsultert for informasjon om gruvedrifta. I tillegg har Torleif Lyngstads utgivelser og arkiv av historiske fotografier vært en uvurderlig hjelp i dette arbeidet.

3.3 TIDLIGERE OG PÅGÅENDE PROSJEKTER

3.3.1 Ankerliaprojektet

I 1988 igangsatte Kåfjord kommune Ankerlia-prosjektet, med formål om å utvikle Ankerlia-området, men også ta vare på området slik at det ble et interessant mål for turister og friluftaktiviteter. Ankerlia-området skulle bli et spennende opplevelsesområde i reiselivs-sammenheng. Utgangspunktet for hele prosjektet var at det lokale særpreget i områdets kulturhistorie, natur, botanikk og geologi skulle bevares. Kåfjord kommune ved Formannskapet var prosjektansvarlig, det ble oppnevnt en styringsgruppe, prosjektleder, rådgivergruppe og arbeidsgruppe.

Andre mål med prosjektet var å: legge til rette for undervisning/ leirskole i området, invitere til en lenger og variert opplevelsesferie for turister, gjøre områdets historie kjent for lokalbefolkningen, kultivere elva for bedre fiske, tilrettelegge området for funksjonshemmede, skap nye arbeidsplasser/ næringer, forbedre og kanalisere inn- og utfart til området og opprettet et friluftsmuseum i kjerneområdet for å nevne noe. Prosjektområdene var delt inn i: Fjærabuene i Kåfjordbotn, Holmenes i Kåfjorddalen, Ankerlia med smelteverket, Guolas, Sorbmejhoka, Moskogaisa, Monte Carlo, Skaidi, Birtavarre Høyfjell og Skardalen.

Prosjektet var et grundig prosjekt som var omfattende beskrevet, bestående av følgende tiltak: registrering av dyreliv, kulturminner, geologi, flora og fugler, bru til Ankerlia, over Ørnedalselva, over Sabasjohka og ved tunnelen, sanitæranlegg, etablere utstillingslokale (Stigerhuset), kultivering og setting av fisk, arealplan, stirydding, parkeringsplass, utbedring av vei, sikre områder og gruver, skilting, oversiktskart, rekonstruere bygninger og taubane i Ankerlia, etablere leirskole, samt oppgaver relatert til administrasjon, markedsføring, planlegging/ gjennomføring, næringsutvikling og evaluering.

Tiltakene var tenkt finansiert av ulike instanser: Miljøverndepartementet, Kåfjord kommune, Fylkesmannen, Nord-Troms museum, Norsk Kulturråd, grunneierlag, Troms fylkeskommune med flere. Prosjektet var et tverrsektorielt pilotprosjekt i Troms hvor Troms fylkeskommune også bidro med faglige råd og veiledning i tillegg til midler.

I løpet av prosjektets levetid ble det gjort følgende: Utarbeidet prosjektbeskrivelse, fremdrifts- og finansieringsplan, søkt om midler, avholdt møter og befaringer, utført kanalisering av elv, utbedret vei, restaurert bru, bygd bruer, ryddet parkeringsplass, samlet søppel og skrot, etablert mulighet for søppeltømming, utført botaniske registreringer, kulturhistoriske registreringer, hentet ut objekter for utstilling fra Sabetjohkgruva, innsamlet annet materiale, foretatt geologi-registreringer, innsamlet mineral- og steinprøver, laget rapporten "Bruks- og vernerapport for Kåfjord kommune" med Ankerlia som kjerneområde, laget flere oppgaver på området som en del av forprosjektet, ryddet og drenert veier og stier i området, bygd ferdig Holmenes sjøsamiske gård, laget skilt, grillplasser inkludert bord og benker, informasjonstavle og brosjyrer.

Andre skisserte tiltak ble ikke iverksatt da det var en utfordring å få på plass all nødvendig finansiering. Kommunestyret vedtok at Ankerlia-prosjektet skulle avsluttes som prosjekt i 1995. Flere lag og foreninger engasjerte seg videre i arbeidet og Kåfjord kommune arbeidet etter prosjektets slutt blant annet med opprusting av veien til Guolas.

3.3.2 Fra Ishavet til Halti

Oppfølger til prosjektet "Tilrettelegging for natur og kulturbasert reiseliv" (2007-2009) som skulle utvikle Kåfjord kommune til å bli et natur- og kulturbasert reisemål ved å tilrettelegge i form av vandreløyper. Særlig området Ishavet til Halti, inkludert området rundt Gorsabrua, ble den gang prioritert. Prosjektet "Fra Ishavet til Halti" skulle videreføre det påbegynte arbeidet og gjøre området til et fyrtårn for vandreturisme i Troms.

Målene lød som følger:

- Videreutvikle flere vandreløyper i kommunen med særlig fokus på formidling av lokal kultur og historie
- Øke informasjonsformidling om vandreløypene både lokalt i kommunen og på web
- Tilrettelegge kulturminner med informasjon om historie, biologi og geologi for å øke opplevelsesverdien for besøkende
- Finne en god og varig driftsmodell for kommunens turløypenett

Tiltakene som ble utført i prosjektperioden var: etablering av lettere gangbru over Guolasjohka, stien til Gorsabrua ble oppgradert for bedre fremkommelighet for ulike brukergrupper, muligheter for parkering ble forbedret ved Fossevegen, det ble etablert raste-/bålplasser ved Sabetjohk, Vuolimus Ahkkejavri, langs Fossevegen og ved Gorsabrua.

Natur/kultursti i Ankerliaområdet ble skiltet med pekere, skilt ble satt opp ved veien mellom Sabetjohk og Huortnas, anleggsveien Guolasj-Huortnas ble oppgradert, det ble utført sikkerhetstiltak på Spåkenes-anlegget, forbedret tilgjengelighet for utvalgte brukere samme sted og satt opp informasjonsskilt. Videre ble portalskilt satt opp ulike steder i kommunen, laget brosjyre for regionens turløyper, laget turbeskrivelser til ut.no, mange turløyper ble skiltet og det ble opprettet et samarbeid med Metsahallitus Natural Heritage Services Finland. Sistnevnte ble til et grenseoverskridende interreg-prosjekt som eksisterer i dag og er kjent som Halti-prosjektet.

9.4.3 Bærekraftig besøksforvaltning

Bærekraftig besøksforvaltning har som mål at kommuner, reiselivsnæring og andre aktører skal samarbeide for å finne praktiske løsninger for hva som må til for å ha en god besøksforvaltning. Besøksforvaltningen inkluderer lokalbefolkningens bruk av naturen. I desember 2019 ble Kåfjord kommune tildelt midler til prosjektet "Nord-Troms, attraktivt inn i evigheten-hovedprosjekt". Dette etter å ha fått midler til, samt utført et forprosjekt om bærekraft i Kåfjord. I forprosjektet skulle prosjektområdets utfordringer avdekkes, hovedprosjektet planlegges og mål operasjonaliseres. I sin søknad til tidligere Troms fylkeskommune, skriver Kåfjord kommunes næringskonsulent: For Kåfjord kommune kan bærekraftig besøksforvaltning optimalt kun utformes på premissene til lokalsamfunnet, hensyntatt lokalbefolkning og grunneiere, men også avstemt med behovene til næringsaktørene og kundene. Områdene i Kåfjorddalen og Spåkenes-området er sammensatt med mange eiere og brukere med ulike interesser.

1. Dette gjelder forhold knyttet slitasje, bredere stier, økt erosjon, nedtråkking av kulturminner som tufter og gravplasser samt forringelse av historien fra koppergruvene i Kåfjord.
2. Forstyrrelsen av dyrelivet ikke minst reindriftsnæringen
3. Opphoping av mennesker enkelte steder, samt forhold rundt parkering og toalett
4. Endret bruksmønster i lokalbefolkningen etter påvirkning fra turismene
5. Risiko – Erfaringer og kompetanse herunder skredfare
6. Nye brukergruppers holdninger til friluftsliv

Prosjektperioden er fra 2019-2021.

Aktiviteter i prosjektet er: Trapp og steinlegging ved Gorsabrua, utbedring av veibane Ankerlia, toaletter i de besøkte områdene, bærekraftig transportløsning fra Ankerlia, utbedre besøkssenter/vitensenter Ankerlia, utrede tidligere sykehjem til overnatting/ opplevelser, utrede forsterket opplevelser i Kåfjorddalen, etablere en lovlig betalingsløsning i Kåfjorddalen, samt avholde nasjonalt seminar i Kåfjord

GRUVEDRIFTAS KULTURMINNER

4.0 REGISTRERTE KULTURMILJØER

Kulturminneplanen har fått en geografisk inndeling, slik at vi tar for oss registrerte kulturminner område for område. Under hvert område redegjør vi også for potensiale og utfordringer tilknyttet kulturmiljøene (dvs. områdene kulturminnene inngår i) og de enkelte kulturminnene hvor dette er hensiktsmessig. Vårt ønske er en plan som kan danne et arbeidsgrunnlag både for forvaltninga og for øvrige brukere, så som næringsliv, skoleverket, friluftslivet, lokalbefolkningen og besøkende.

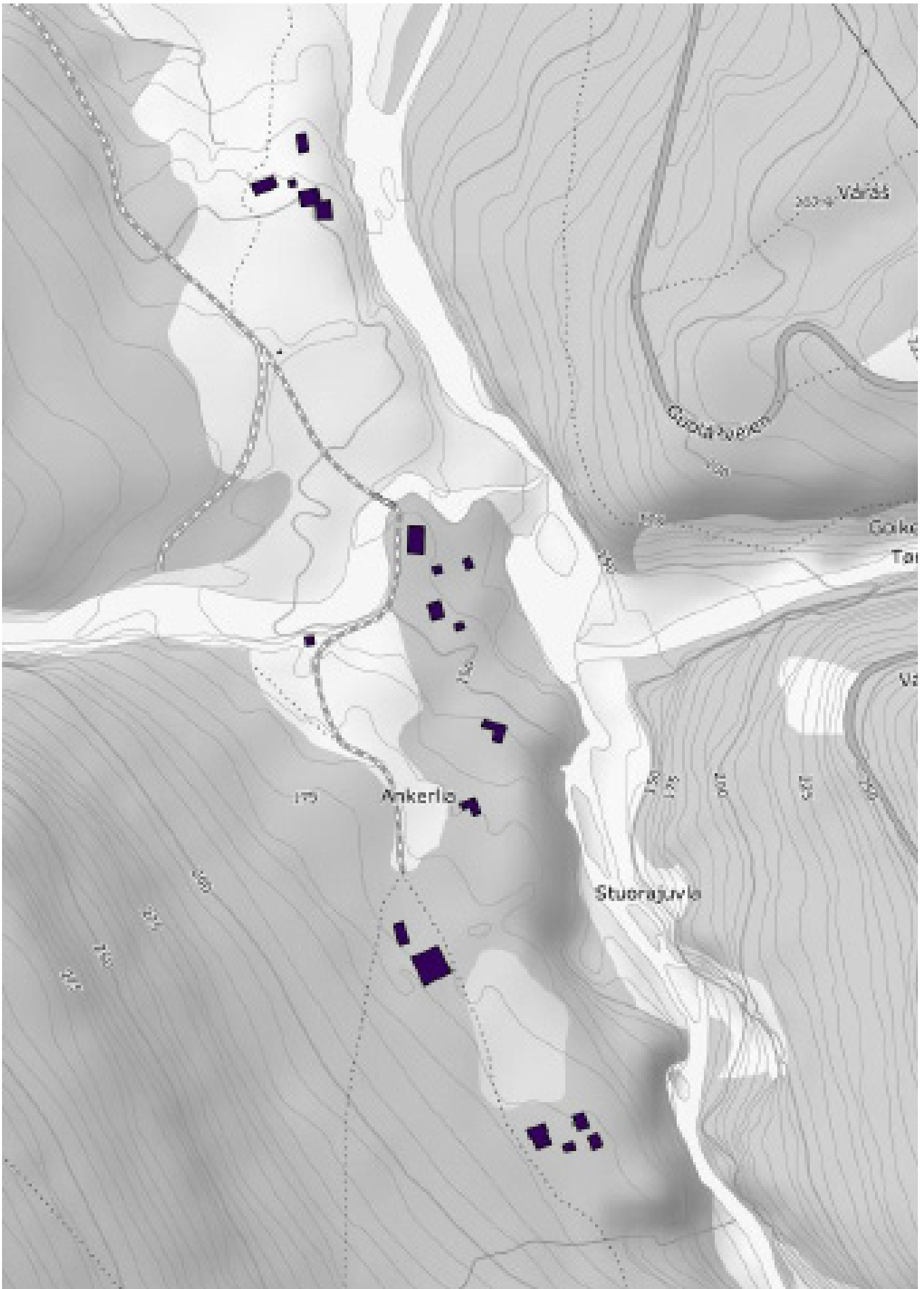
En temaplan må imidlertid ikke forveksles med en historiebok. Det er i første rekke de fysiske sporene etter gruvedrifta planen forholder seg til. Dersom man søker detaljert informasjon om historien til gruvedrifta i kommunen, vises det til lokalhistoriske kilder, deriblant Torleif Lyngstads publikasjoner.

Ytterligere informasjon om kulturminnene vil bli tilgjengelig gjennom den åpne kulturminnedatabasen kulturminnesøk (www.kulturminnesok.no) hvor man kan lese mer om alle registrerte kulturminner i Kåfjord kommune. Denne løsningen gir også innsyn i kartfesting av kulturminnene.

4.1 ANKERLIA

Navnet Ankerlia kommer av grosserer Christian Anker. Ankerlia var administrasjonsstedet og hovedsetet for gruvedrifta i Kåfjord i perioden 1898-1919. Her ble malmen fra gruvene omkring videreforedlet til kobber. Gruvene omkring lå oppe i fjellet på mellom 500 og 1000 meters høyde, nærmere bestemt på Moskogaisa, Monte Carlo, Sabetjohka, Skaidi og Birtavarre høylfjell. Ankerlia var forbundet med gruveområdene med anleggsveier og linebaner ble bygd til gruvene på Moskogaisa, samt fra Sabetjohk, Monte Carlo og Skaidi.

I 1898 var en 12 kilometer lang hestejernbane med 40 cm sporvidde ferdig. Den gikk fra Ankerlia til utskipningshavnen i Kåfjordbotn. Året etter kom smeltehytta i drift, og ble utvidet for kobberbessemring i 1909 og elektrisk skjæresteinssmelting i 1917. På det meste fantes det administrasjonsbygg, smeltehytte, smie, butikk, vaskeri, bolighus, linebanemottak, tjener- og direktørbolig, fjøs, stall og linebanestasjon i Ankerlia-området. Restene etter disse kan fremdeles sees i området. Nærmere beskrivelser av de enkelte kulturminnene finnes i vedlegg 1.

Ankerlia som kulturmiljø

Ankerlia er i dag et populært utfartsområde både for besøkende og lokalbefolkningen. Gruveområdet ligger omlag 300 meter fra en tilrettelagt parkering med gapahuk ved Leaibenjårga ved Kåfjordelva. Parkeringsplassen ligger vel 9km fra E6 langs Goulasveien. Derfra går det en sti gjennom lett bjørkeskog til man når nedre deler av Ankerlia, som ligger i åpent lende. Det finnes en eldre rasteplass langs stien, like etter at man har krysset elva. En alternativ adkomst går langs Stasjonsveien på vestsiden av dalføret. Veien er i svært dårlig stand og ikke egnet for bilkjøring.

Ankerlia er også utgangspunkt for en rekke vandreturer, deriblant til ulike gruveområder som Moskogaisa og Monte Carlo, og det er også mulig å gå til den populære Gorsabrua herfra.

Eksisterende tilrettelegging og skilting ved parkeringsplassen og langs stien opp mot Ankerlia. Foto: Kåfjord kommune.

Mye arbeid ble nedlagt i Ankerlia på 90-tallet og det har i senere tid blitt satt opp flere skilt som formidler stedets historie for besøkende. Det hadde også blitt gjennomført en kartlegging av de ulike bygningene og deres funksjoner av Nord-Troms museum på 1990-tallet, og i 1990 ble det utarbeidet en bruks- og verne rapport for geologi og verneobjekter av Richard Binns.

Ved ankomst til Ankerlia, er det påvirkningene av gruvedriften på dagens vegetasjon man først møter. Området er - 100 år etter produksjonsstans, fortsatt sterkt preget. Marka i Ankerlia er fortsatt avsvidd og har lite vegetasjon. Dette er typisk for steder hvor utvinning, lagring og smelting av svovelrike malmer har foregått.

Ankerlia kan deles inn i fire områder basert på beliggenheten til kulturminnene. I det første området man kommer til dersom man går fra parkeringsplassen, finner man laboratoriet, smeltehytta og tavlehuset samt restene etter ovnene. Det ligger også flere slagghauger i området, som forøvrig er sterkt preget av å den plutselige stansen i drift og fraflyttinga i 1919.

Det er satt opp skilt ved flere av bygningene, som her ved laboratoriet. Området preges fremdeles av gruvedrifta, og det må tas hensyn til eventuelle utslipp i elva dersom det gjøres inngrep i bakken. På bildet under ser man restene etter smeltehytta, som opprinnelig har vært en langt større bygning. Denne stod ferdig i 1899. I 1900 ble det bygget et el-kraftverk og man gikk over til elektrisk smelting fremfor smelting i "Waterjackets" med koks som brensel. Foto: Kålfjord kommune.

Kart over kulturminnene fra Ørndalselva og sørøver: L1K13: Storbrakka, L1K14; butikken, L1K12 administrasjonsbygningen, L1K11; Sjeideverket, LK7 Linebanestasjonen og L1K8 Smia.

På plataet i sør, ligger en åpen flate hvor det er satt opp en gapahuk nærmere fjellet i vest samt en utedo. Ved å følge veien sørover, kommer man til Ørndalselva som det er bygget bro over. Sør for Ørndalselva ligger en rekke tufter fra gruvedrift (se kartet på forrige side), deriblant tufta etter Storbrakka/Vinkelbrakka, som huset skole, møtelokaler, kino og funksjonærbolig. Her finner man også tuftene etter verkets administrasjonsbygg/kontor. Etter at Ankerlia ble senteret for drifta, ble administrasjonen flyttet hit fra Sabetjohk. En mindre tuft i dette området huset verkets egen butikk.

Langs Ørnelva i vest ligger vaskeriet/sjeideverket, hvor gråstein og slam ble skilt fra malmen før den ble kjørt til smeltehytta i traller trukket av hester. De utskilte massene er fremdeles synlige utenfor bygningen, men mye er også vasket vekk av elva. På andre siden av elva ligger Tørrjuvet, hvor verkets stall med plass til 40 hester stod. Under gruvedriften gikk det ei bru, kalt "Stallbrua" over elva.

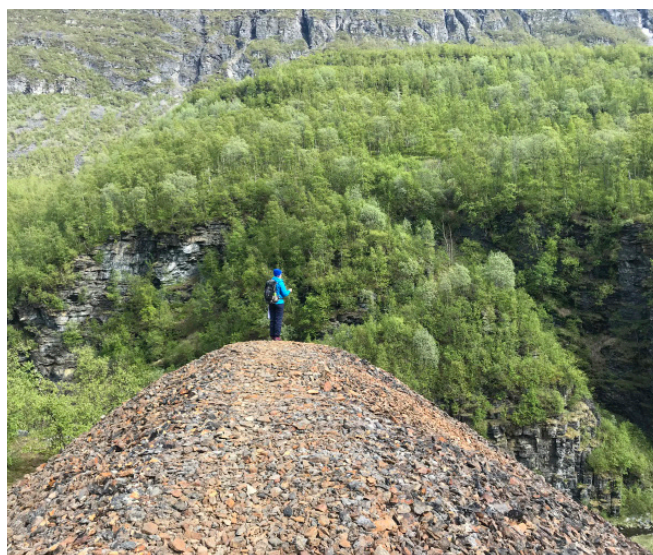
Ved å følge veien i sørlig retning, kommer man til linebanestasjonen som var endestasjon for malm fraktet fra gruvene i Monte Carlo, Moskogaisa og Sabetjohk. Linebanen til Moskogaisa stod ferdig i 1900, året etter at veien opp til Moskogaisa var ferdig.

Nord for linebanestasjonen ligger verkets smie hvor det ble foretatt reparasjoner og kvessing av bor. Fra dette området går veien til Moskogaisa opp fjellsiden. Ned mot elva i øst ligger det store gråsteinstipper.

Sjeideverket, linebanestasjonen, smia og ei av brakketuftene. Foto: Kåffjord kommune.

I sørlig retning fortsetter veien til Direktørgården, som ligger 150m unna linebanestasjonen. Her finner man tuftene etter hovedhuset på gården, som også fungerte som representasjonsbolig, i tillegg til tuft etter fjøs og tjenestebolig. Vegetasjonen bærer fremdeles preg av å være gammel kulturmark, men området er i ferd med å gro igjen av bjørkekratt og bjørkeskog. Også her er det satt opp skilt som viser hvordan gården så ut.

Tuftene etter villaen til Direktør Thesen vises øverst, også her er det satt opp et skilt. Nederst til venstre: Tørrjuvet, hvor verkets stall lå. Nederst til høyre: Gråsteinstippen som går ut mot elva ved linebanestasjonen. Foto: Kåffjord kommune.

Verneverdi og utfordringer

Ankerlia, som administrativt senter for verket, har høy verneverdi på et regionalt nivå. Det er i første rekke helheten ved Ankerlia som gir området sitt særpreg, av den grunn trekkes ikke enkelte kulturminner frem som mer verneverdig enn andre.

Kunnskapsverdien ligger i de mange ulike typer kulturminner som er bevart og kunnskapen som finnes om de enkelte bygningenes og installasjonenes funksjon. Gjennom kulturminnene i Ankerlia formidles de ulike sidene ved gruvedrifta som teknisk informasjon om historisk gruvedrift til sosiale forhold både med tanke på gruvearbeidere, deres familier og samfunnets øvre sjikt gjennom Direktørgården.

Området har god tilgjengelighet gjennom en kort tur fra parkeringsplassen til Ankerlia. Skiltingen bidrar til at man umiddelbart får kunnskap om bygningenes ulike funksjoner, og historiske fotografier viser hvordan området så ut da det var aktiv drift. Siden dette også er utfartssted for en rekke andre fotturer, fanger man også interessen til de som i utgangspunktet ikke har Ankerlia som destinasjon.

Bevaringsnivået er generelt godt, men enkelte områder viser tegn til større forfall enn andre. Tavlehuset representerer for eksempel en trussel for liv og helse gjennom løse betongplater, og besøkende må utvise stor forsiktighet ved ferdsel i området grunnet bygningsrester o.l på bakken. I tillegg er kulturminner langs Ørnelva utsatt for skader og utgravninger i forbindelse med vårflokker.

Som ved andre gruveområder i regionen, er det dramatiske landskapet og omgivelsene en viktig del av opplevelsen av Ankerlia. Det helhetlige kulturmiljøet uten forstyrrende elementer gir både et inntrykk av omfanget av gruvedrifta og rom for refleksjoner omkring arbeidsforholdene for gruvearbeiderne.

Ferdselen rundt selve smeltehytta og laboratoriet er per dags dato ikke ledet gjennom stier, trapper eller andre tilrettelegginger som legger føringer for hvor folk går og står når de besøker Ankerlia. Dette har medført at det tråkkes opp stier og raser ut løsmasser ved uønsket ferdsel.

Som nevnt over, bærer vegetasjonen i Ankerlia sterkt preg av dannelsen av fortynt svovelsyre som følge av utvinningen, lagringen og smeltingen av svovelrike malmer. For å forhindre at større mengder svovelsyre renner fra bakken og til elva i dette området, er det viktig at den nåværende bakken blir minst mulig forstyrret i forbindelse med alle typer virksomhet i området.

For å øke tilgjengeligheten og gjøre det mulig å arrangere arrangementer på stedet, er man avhengig av at kjøreveien utbedres, men at man samtidig gjør tiltak for å forhindre unødvendig kjøring til og i Ankerlia. Den eksisterende veien ansees som rasutsatt, og vurderinger omkring rasfare må samtidig vurderes.

Samtidig er gjengroing en trussel mot kulturminnene som ligger på sørsiden av Ørndalselva en fremtidig trussel mot kulturminnene. Det vokser bjørkekratt i flere av tuftene, og disse vil på sikt minske opplevelsesverdien av kulturmiljøet betraktelig.

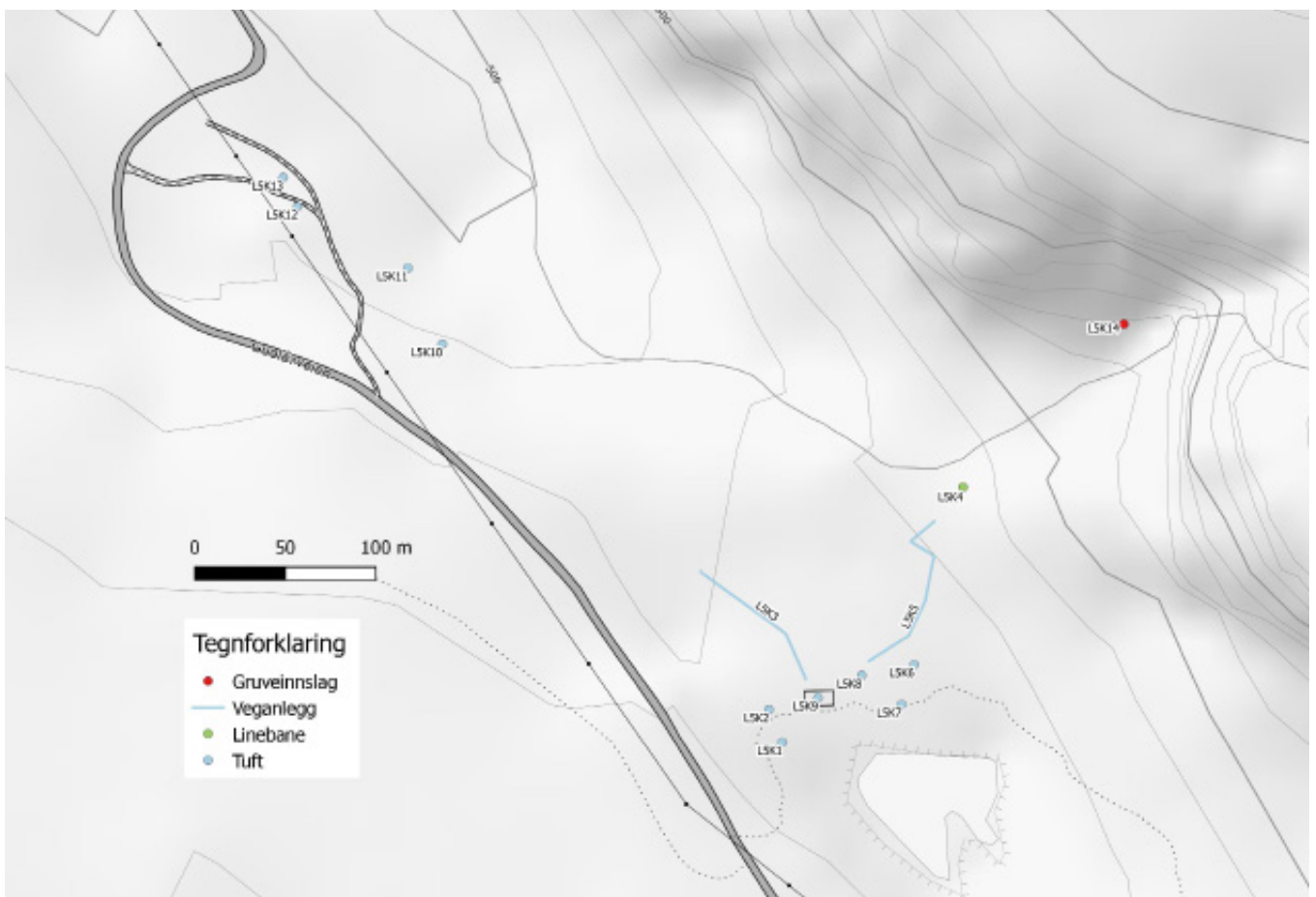
Formidlingsmessig er skiltene som allerede finnes i Ankerlia-området svært gode og gir besøkende god forståelse for historien samt en innblikk i hvordan Ankerlia så ut for 100 år siden gjennom bruken av historiske bilder.

Vurdering

Ankerlia har god opplevelsesverdi. Området er allerede tilrettelagt for besøkende på flere måter og er en del av et større område populært for turister. Helheten ved Ankerlia som kulturmiljø gir området høy verneverdi på regionalt nivå. Bevaringsnivået er generelt godt, og har sammen med oppførte skilter og bilder god formidlingsevne av gruvedriften i Ankerlia.

Kulturmiljøet Ankerlia med registrerte kulturminner, er av ovenfornevnte årsaker blant Kåfjord kommunes prioriterte kulturminner.

4.2 SABETJOHK

*Støypbrakka og tufter nede ved vannkanten i Sabetjohk. Til høyre skimtes en av gruveinngangene i fjellet.
Foto: Kåfjord kommune.*

Den første forsøksdrifta som kom i gang ved verket lå ved Sabetjohk på østsiden av Kåfjordelva. I 1896 var det oppført en administrasjonsbygning samt arbeiderbolig med uthus/stall og utedo i området. Påhuggene i fjellsiden ble utført av arbeidere som hang i tau fra toppen av fjellet, etterhvert ble det også bygget trallebane i tre. Tuftene etter brakker til arbeiderne og stall ligger fremdeles ved vannet. Disse ble oppført i 1897. Støypbrakke som fremdeles står i området, ble påbegynt noen år før drifta tok slutt og ble ikke ferdigstilt.

I ura opp mot gruvene finner man fremdeles fundamentene etter linebanen som ble strukket fra Sabetjohk til Ankerlia og tatt i bruk i 1915.

Sabetjohk som kulturmiljø

Sabetjohk ligger langs veien til Goulasjávri, men det er ikke tilrettelagt for parkering i området. Alle kulturminner ligger på østsiden av veien, og de mest iøyenfallende er gruveinngangene som er synlige i fjellsiden på begge sider av fossen i Sabetjohka, og restene av den tre etasjers brakka i betong (Støypbrakka). Støypbrakka ble imidlertid aldri tatt i bruk og da drifta tok slutt i 1919, ble alt av vindu, dører og annet gjenbrukbart materiale fjernet.

Tufta etter den første administrasjonsbygninga i Sabetjohk. Avbildet i 1899 på bildet over. Foto: Torleif Lyngstad (historisk) og Kåfjord kommune.

Rundt Støypbrakka og langs den gamle veien fra Sabetjohk og nordover, ligger tuftene fra den eldre driften som tok til i 1897. Fire tufter ligger ved vannet, mens det gamle administrasjonsbygget og tufter etter ytterligere arbeiderboliger ligger på bakkekanten omlag 300 m nordover. Man kan gå mellom gruveområdet og arbeiderboligene langs den opprinnelige gruveveien, som ligger øst for dagens veitrasé, men deler av denne veien er utrast.

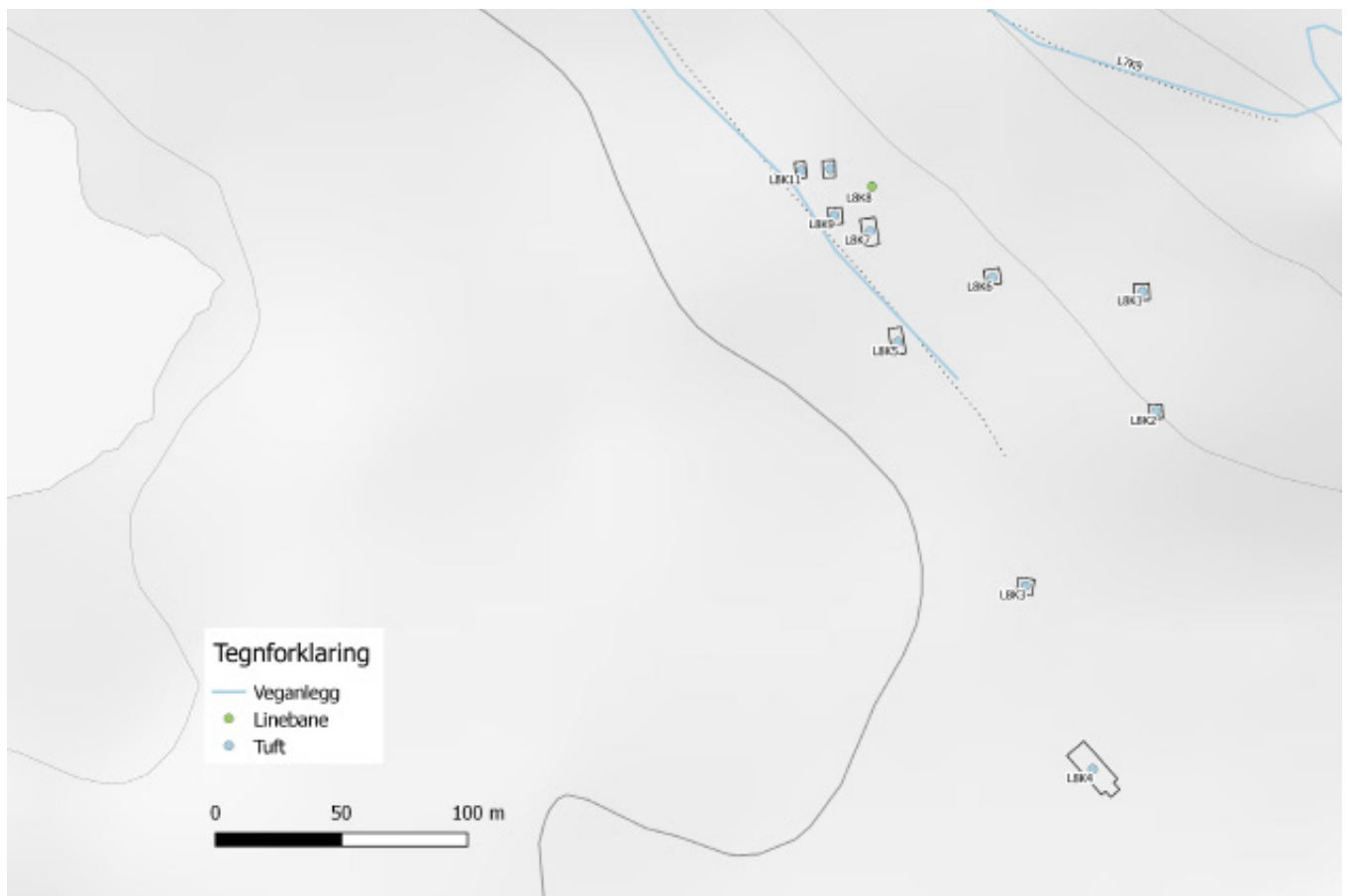
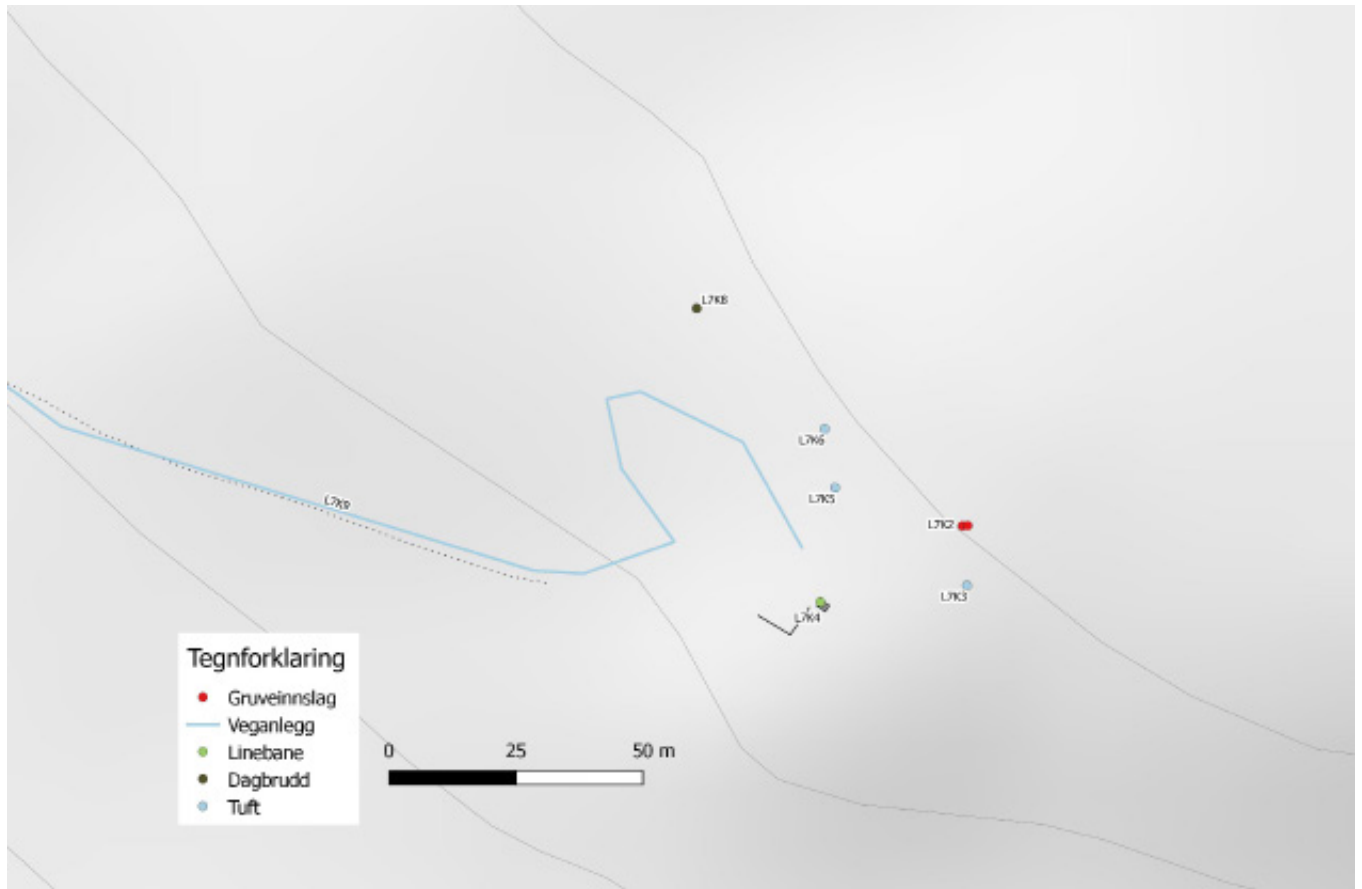
Sporene etter selve gruvedriften er i større grad fjernet/skadet av flom. Fundamentene fra linebanen som gikk til Ankerlia er godt synlige i ura opp mot gruveinngangene, og det ligger mange gjenstander igjen, men alle andre installasjoner samt knuseverket og linebanestasjonen som ble anlagt ved fjellfoten er i stor grad borte. Det er mulig å ta seg til den ene gruveinngangen, mens de øvrige ligger oppe i fjellsiden.

Verneverdi og utfordringer

Sammenlignet med de øvrige gruveområdene er Sabetjohks verdi betraktet som høy. Den største verdien er tilknyttet sammenhengen mellom natur og kulturminner. Gruveinngangene høyt i fjellsiden gir et godt inntrykk av farene tilknyttet gruvedriften, men av sikkerhetsmessige grunner vil det ikke være mulig å tilrettelegge for formidling i disse. Støypbrakka er et landemerke i området og bidrar sammen med gruveinngangene til den estetiske verdien av området. Området er lett tilgjengelig, men parkering kan være en utfordring.

Det ligger maskiner og redskaper i området. Til venstre sees veien som er ryddet opp gjennom ura til gruveinngangene. Foto: Kåfjord kommune.

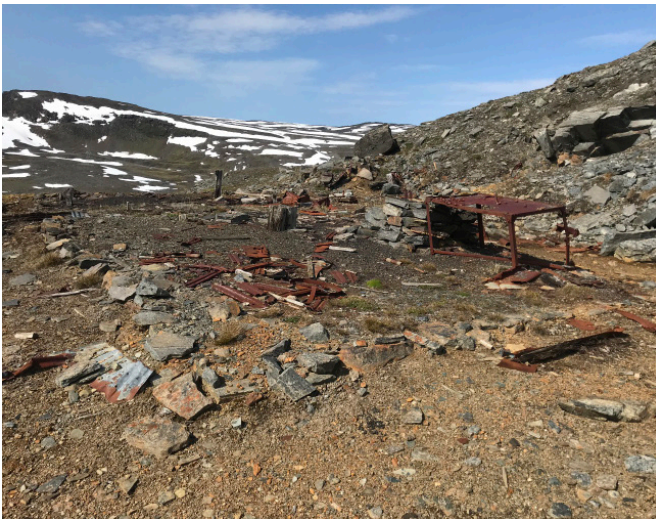
De øvrige tuftene ligger et stykke unna og sammenhengen mellom disse og gruveområdet er ikke åpenbar uten kjennskapen til historien. Veien til disse fra Støypbrakka er delvis utrast på grunn av flom i Sabetjohka, og steinsprang i ura over utgjør en viss risiko for besøkende som ønsker å ta seg opp til gruveinngangene.

I 1990 ble det utarbeidet en rapport over mulighetene til formidling ved Sabetjohk gruve som foreslo at dagåpningene som enkelt kan nås ved foten av fjellet stenges med jerngitter som tillater innsyn og at det opplys om farene ved å ta seg opp tippene og flåget gjennom skilt.

Vurdering

Sabetjohk representerer et mindre kjent og tilgjengelig kulturmiljø enn Ankerlia, men har likevel høy verneverdi. Godt synlige gruveinnganger i fjellsiden og en støypebrakke som ruver majestetisk i terrenget gjør dette til et kulturmiljø med god opplevelsverdi. Mange besøkende kjører allerede veien opp mot Sabetjohk på sin ferd mot Halti, og området har derfor potensiale for å nå et større publikum dersom man satser enda mer på formidling.

Kulturmiljøet Sabetjohk med registrerte kulturminner, er av ovenfornevnte årsaker blant Kåfjord kommunes prioriterte kulturminner.

Tuft etter skeidehytte og linebanestasjon ved gruveinngangene i Skaidi. I tillegg ligger det flere tufter etter brakker og arbeiderboliger på sletta under fjellet. Foto: Kåfjord kommune.

Gruvesamfunnet ved Skaidi fotografert rundt 1915. Tufta som sees på bildet over, er den hvite bygningen lengst til venstre. Foto: Torleif Lyngstad (historisk) og Kåfjord kommune.

4.3 SKAIDI GRUVER

Skaidi gruver kom i drift i slutten av 1911 etter at det ble meldt inn funn av kopper ved Nuorjojavri i 1906. Fra dalbunnen ble det ført en hestevei opp til vannet og en 7 km lang linebane ble strukket fra gruvene og ned til dalen. Det ble oppført brakker og enklere, torvkledde boliger for arbeiderne, i tillegg til et to-etasjers trehus for stigeren ved foten av fjellet (se historisk bilde på neste side).

To dagåpninger er lett tilgjengelige i fjellsiden, hvor tuftene etter skeidehuset fremdeles er godt bevart og man også ser restene etter linebanestasjonen. I fjellskråningen er gråsteinstippen markant. Mellom gruveområdet og boligbrakkene går det en godt bevart vei. Veien mellom dalbunnen og Nuorjojavri er i stor grad opparbeidet som følge av byggingen av den nye kv420-linja.

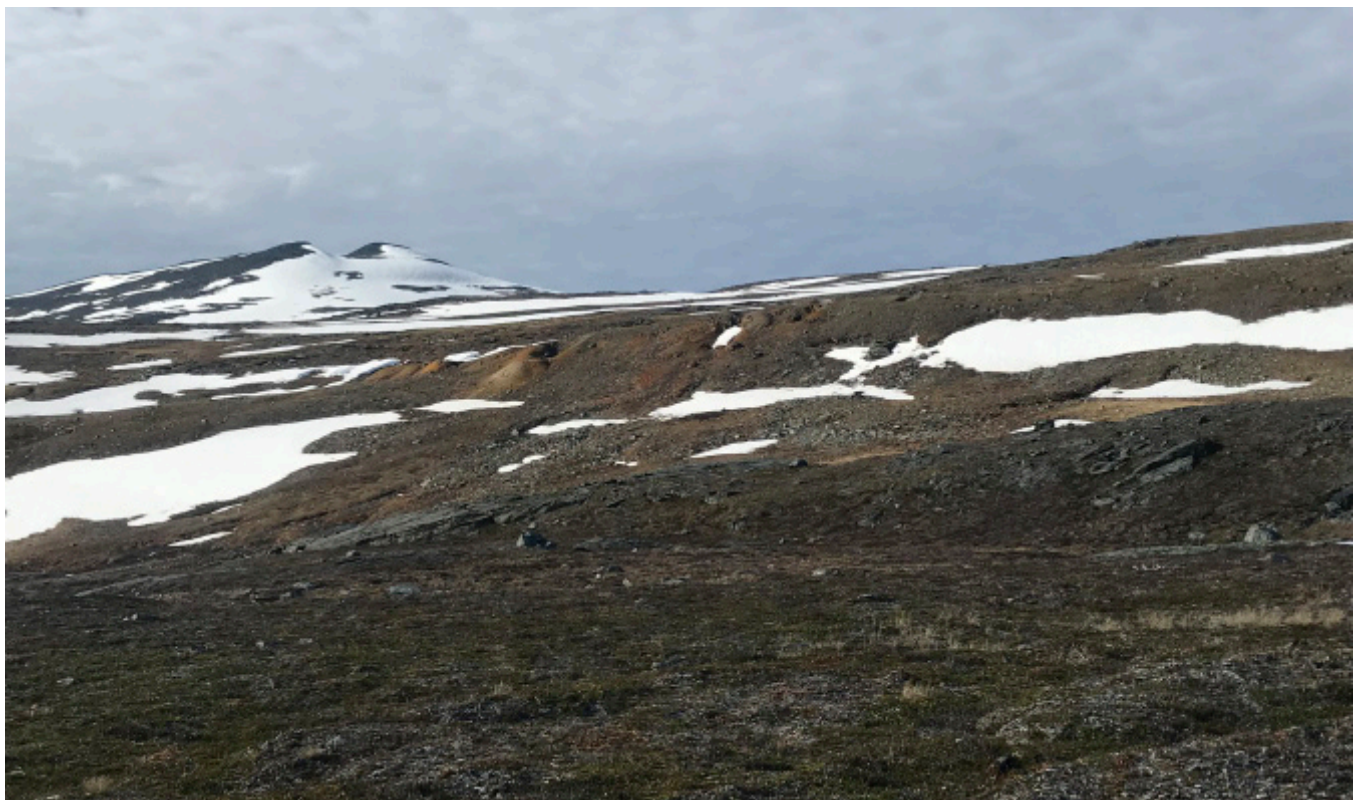
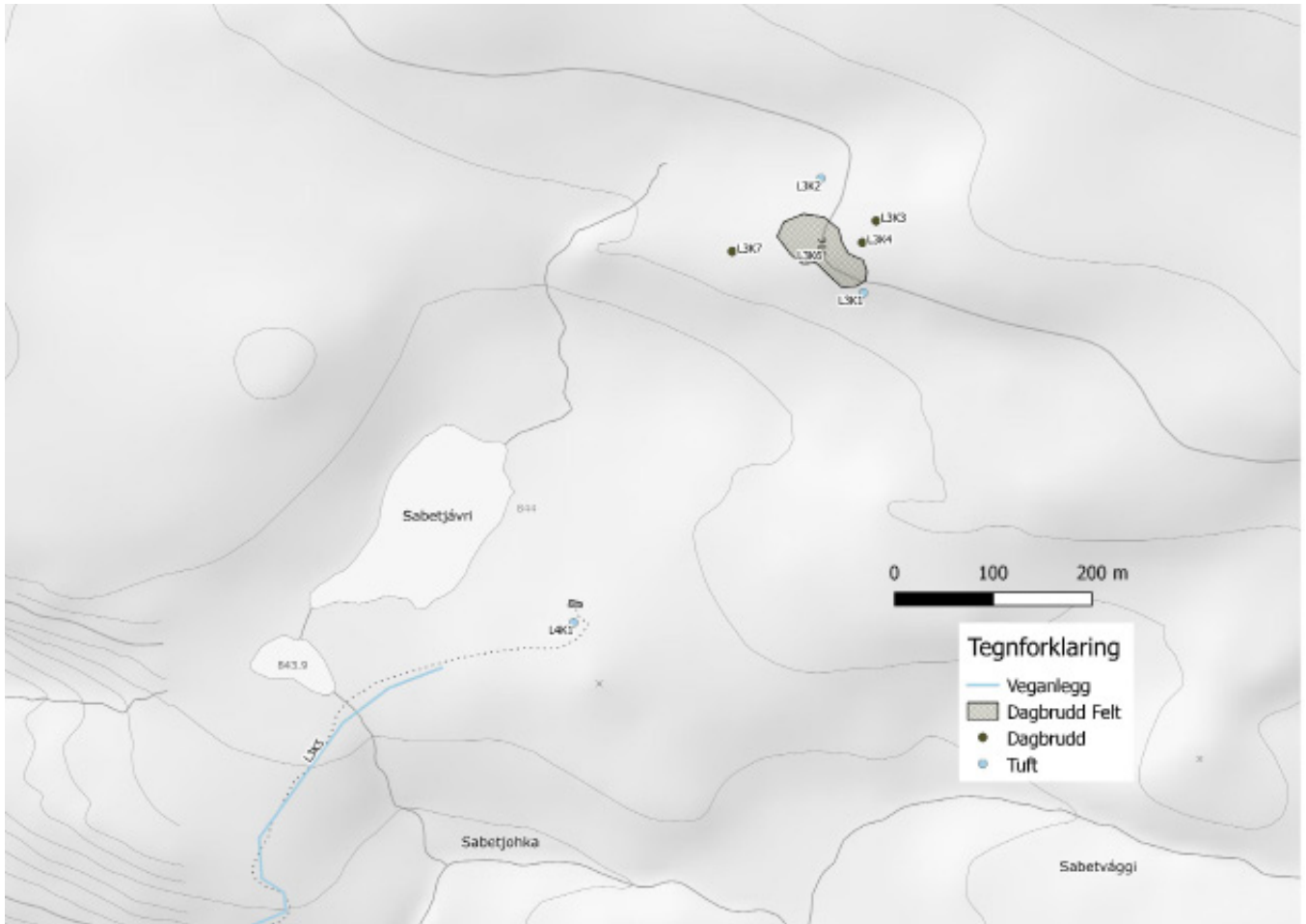
På kanten av fjellet, like før terrenget skråner bratt ned mot dalbunnen, ligger tuftene etter Vinkelstasjonen og en brakke for arbeiderne som bemannet denne. Grunnet terrengets art, måtte man manuelt dra kibbene over kanten.

Skaidi som kulturmiljø

Skaidi kan nås til fots langs en anleggsvei som krysser fjellet fra Nordreisa ved Gahperus til Kåfjorddalen. Turen er lang begge veier og preges dels av bratte stigninger før man kommer opp på fjellet. Selve gruveområdet ligger noen kilometer fra anleggsveien, mens Vinkelstasjonen ligger tett ved denne. For vante turfolk er dette en fin dagstur i varierende terreng.

Verneverdi og utfordringer

Bevaringsforholdene er gode, og særlig er tuftene både etter brakker, hus og torvgammer godt bevart. Ved gruveinngangene er linebanestasjonen mye ødelagt og tilrotet, trolig som følge av både menneskelig aktivitet ved fraflytting og naturkreftene i de hundre årene som har gått siden

nedlegginga. I første rekke formidler Skaidi boforhold og det tøffe livet til gruvearbeiderne. Dette er godt supplert gjennom vitneskildringer samt rapporter fra Arbeidsmandsforbundets reisesekretær hvor det ble stilt spørsmål ved både boforhold og sikkerheten ved gruvene.

Vurdering

Området ved Skaidi gruver er et kulturmiljø med gode bevaringsforhold. Dog gjør tilgjengeligheten at kulturmiljøet Skaidi gruver med dets registrerte kulturminner ikke velges som Kåfjord kommunes prioriterte kulturminner i denne omgang.

Tre tufter ble registrert i området - to av disse lå oppe på høyden i nærheten av dagbruddene, mens den ene lå nede på flaten ved vannet, ved veiens ende. Foto: Kåfjord kommune.

Direktøren og gruvearbeidere fotografert ved et av dagbruddene tidlig på 1900-tallet, fotografiet er muligens tatt på samme sted som bildet til høyre. Foto: Torleif Lyngstad (historisk) og Kåfjord kommune.

4.4 BIRTAVARRE HØGFJELL

På fjellet noen kilometer øst for Sabetjohka ligger restene etter gruva som fikk navnet Birtavarre Høgfjell. Det ble igangsatt drift i tidsrommet 1899-1900. Det ble anlagt en hestevei i sikksakk opp fjellsiden fra dalbunnen. Området består av en rekke dagbrudd, samt totalt tre tufter, hvorav en av disse har fungert som arbeiderbolig.

Birtavarre Høgfjell som kulturmiljø

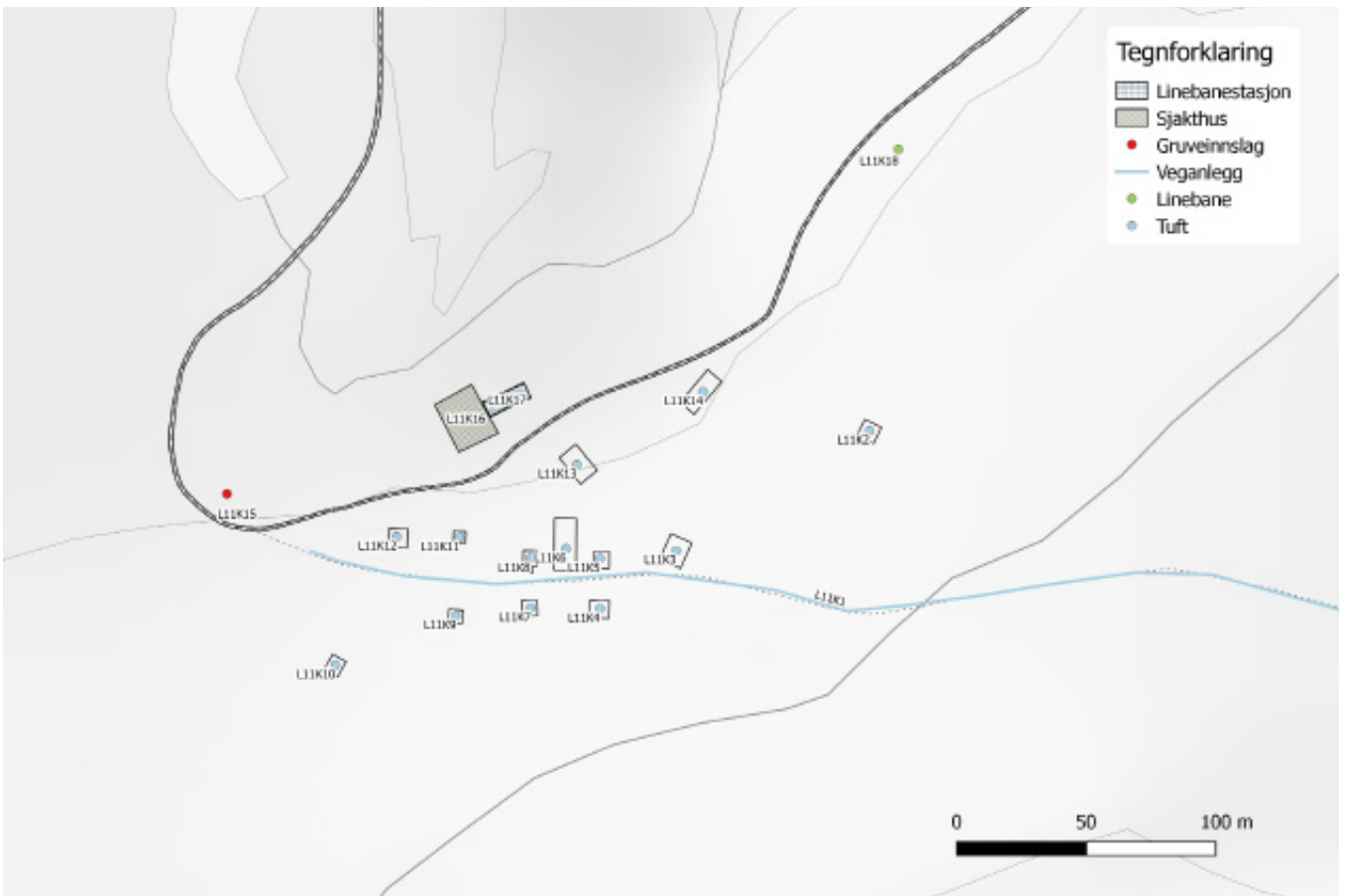
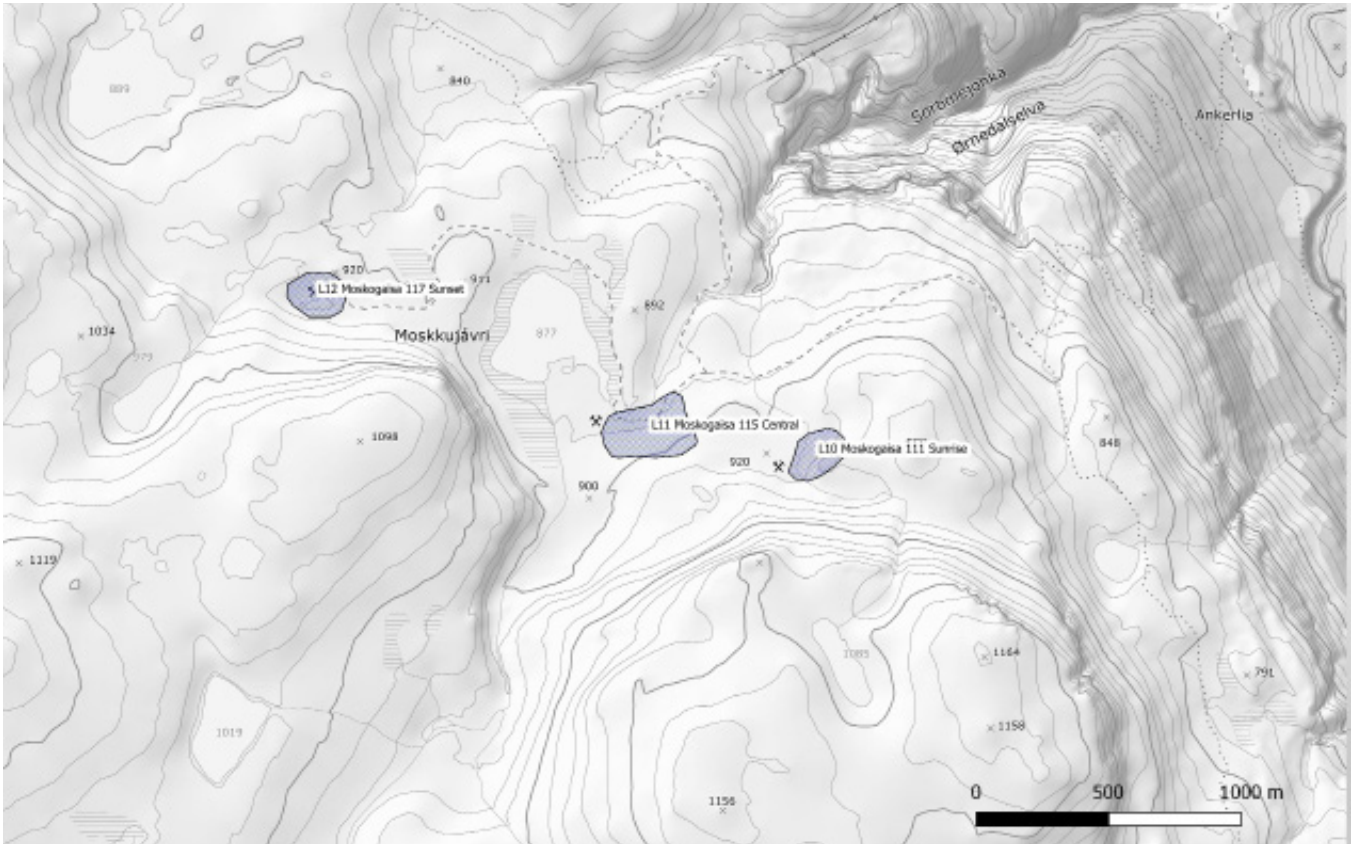
Verneverdi og utfordringer

Som ved Skaidi, er dette en fin dagstur, men av alle gruveområdene i Kåfjord ansees dette området som det med minst verneverdi. Kulturminnene er få, og sammenlignet med tilsvarende områder (Skaidi og Moskogaisa) formidler de lite om gruedrift eller forholdene for arbeiderne. Sammenlignet med øvrige gruveområder, ansees verneverdien ved Birtavarre høgfjell å være lav, men en digital formidling eller tilsvarende vil kunne berike turopplevelsen for besøkende.

Vurdering

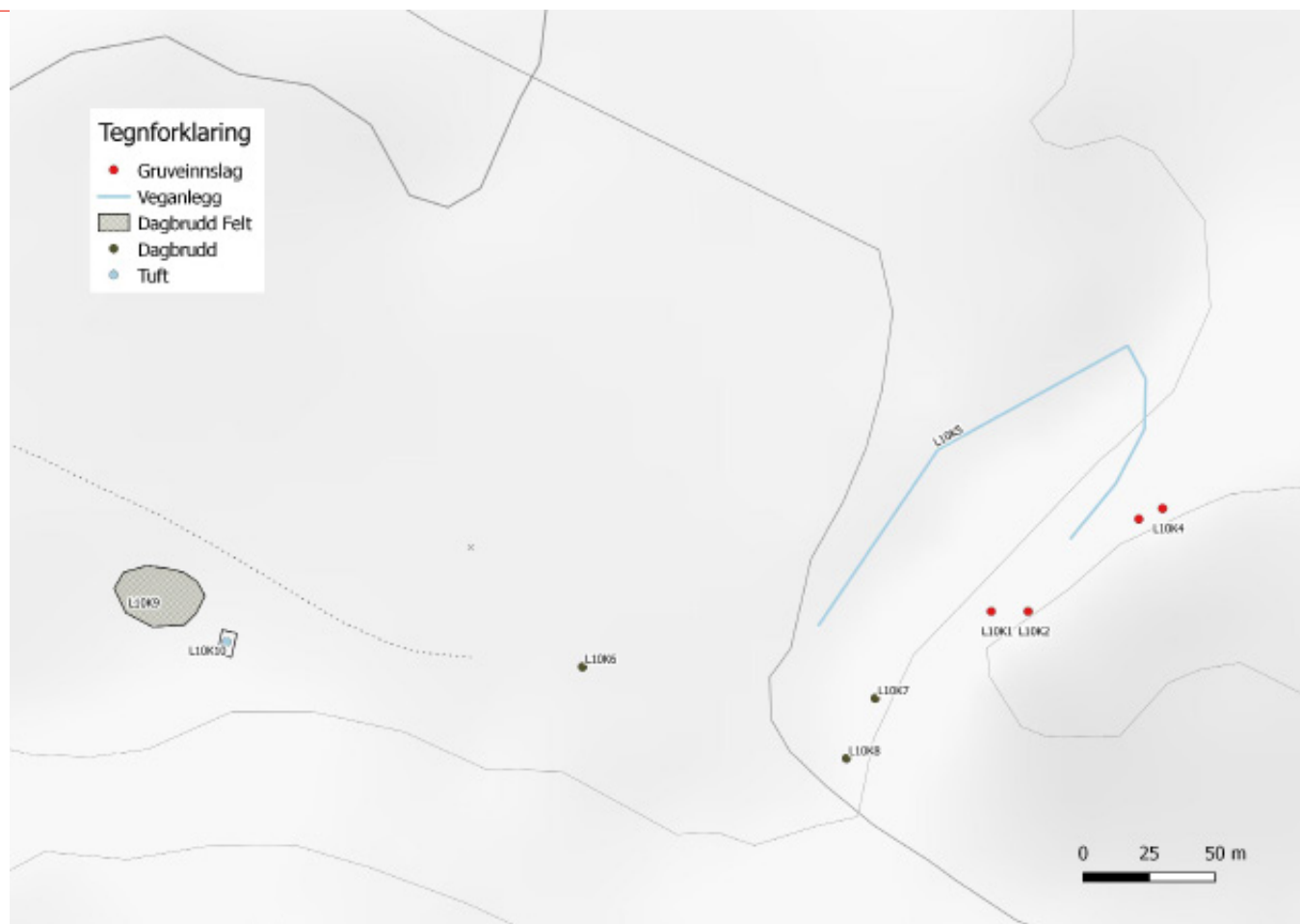
Som nevnt under forrige avsnitt er dette kulturmiljøet det med minst verneverdi. Da kulturminnene er få og området noe mindre tilgjengelig enn flere av de andre registrerte kulturmiljøene, blir ikke Birtavarre høgfjell blant Kåfjord kommunes prioriterte kulturminner i denne omgang.

4.5 MOSKOGAISA

MOSKOGAISA CENTRAL

MOSKOGAISA 111 SUNRISE

Utsikt over Moskogaisa Central og bebyggelsen. Foto; Kåfjord kommune.

På fjellet Moskogaisa ligger det tre gruver; Moskogaisa 115 Central, Moskogaisa 117 Sunset og Moskogaisa 111 Sunrise. Det ble anlagt vei fra Ankerlia som går i sikksakk opp fjellet vel 800 høydemeter. Drifta startet opp i 1897, og arbeiderne bodde i telt den første vinteren. Året etter ble det oppført arbeiderboliger, sjakthus som huset gruvesjakt, knuseverket, verksted, lager og linebanestasjon. På det meste bodde det flere hundre mennesker på fjellet, også om vinteren, og det ble blant annet opprettet skole.

Gruvedrifta i Moskogaisa er preget av ekstreme forhold for menneskene som bodde og arbeidet der oppe, og dette var også gjenstand for flere reportasjer i avisene. I tillegg var gruvene rammet av oversvømmelser, ras og brann som medførte store skader.

Gruvedrifta er godt dokumentert gjennom i Torleif Lyngstads publikasjoner som også er rik på historiske fotografier.

Moskogaisa som kulturmiljø

Områdene rundt de tre gruvene er alle tallrike på kulturminner fra gruvedrifta. Linebanen ble aldri demontert, og det er derfor bevart linebanebukker/fundament og vaiere langs hele strekningen fra Moskogaisa Central og ned til Ankerlia. Sjakthuset er delvis bevart gjennom reiseverk og steinmurer, mens arbeiderboligene og bygningene fremstår som godt bevarte tufter. Området er generelt rikt på gjenstandsfunn, og det er blant annet bevart steamkjeler både ved Moskogaisa 117 Sunset og Moskogaisa 115 Central, i tillegg til en stor mengde mindre gjenstander. Alle gruveinngangen er i dag fylt med vann, mens gråsteinstippene utgjør en betydelig del av inntrykket av det ellers golde fjellandskapet.

Verneverdi og utfordringer

Sammen med Ankerlia, er Moskogaisa det kulturmiljøet som er best bevart og har den høyeste verneverdien blant gruveområdene i Kåfjord. Veien opp fjellsiden er godt bevart, og bidrar til inntrykket av de ekstreme forholdene menneskene som arbeidet i gruvene måtte forholde seg til. De sosiale forholdene er også tydelige når man kommer til Moskogaisa Central og ser boforholdene til menneskene som oppholdt seg der. En rekke tufter, gjenstander og installasjoner er bevart fra selve gruvedrifta, men gruvesjaktene innebærer en stor sikkerhetsmessig risiko da de ikke er sikret. Et skilt som opplyser om farene langs stien like før man kommer til gruveområdene har delvis falt ned.

Utfordringene for en formidling av Moskogaisa er at turen er krevende, og at en tilrettelegging og sikring av disse store områdene i liten grad lar seg gjennomføre økonomisk. Digitale fortellinger om Moskogaisa som også viser fram kulturminnene er trolig den beste løsningen da værforholdene vil medføre at skilting på stedet vil medføre store vedlikeholdskostnader.

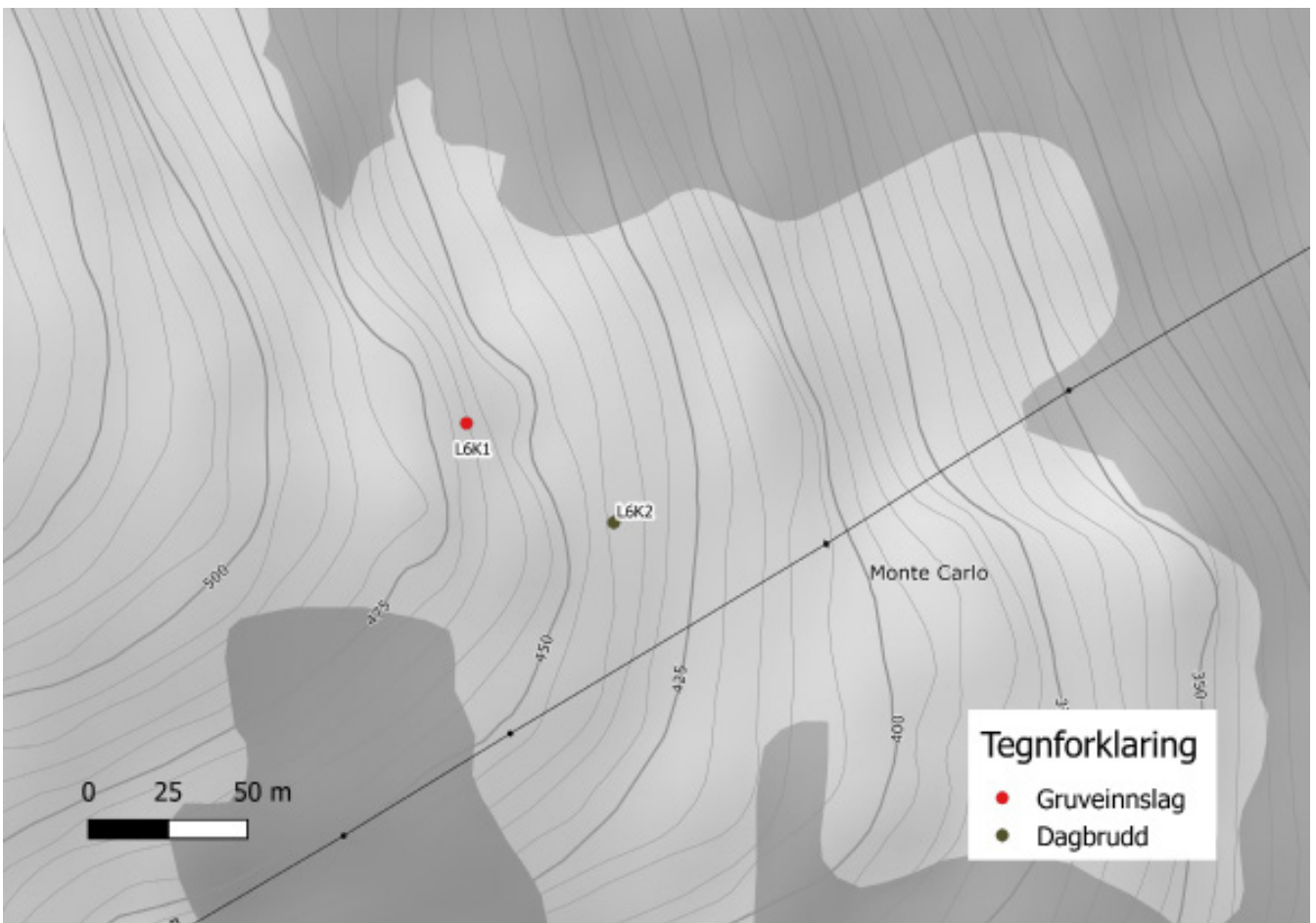
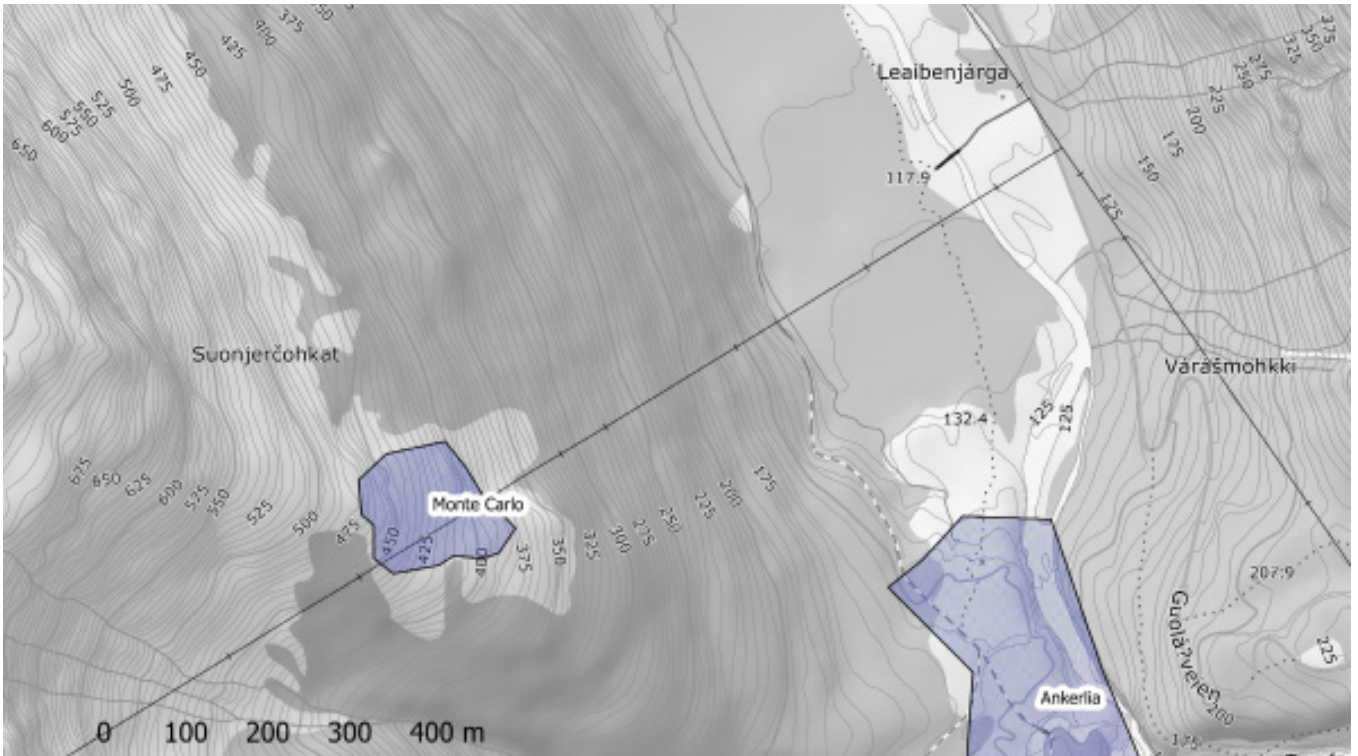

Ved Moskogaisa 111 Sunrise er geologien et besnærende skue. I området er det bevart gruveinnganger og veien gjennom ura opp til gruveinngangene. Foto: Kåfjord kommune.

Vurdering

Kulturmiljøet Moskogaisa har god opplevelsesverdi. Turen dit gir flotte naturopplevelser og området generelt er rikt på gjenstander og godt bevarte kulturminner. Sammen med Ankerlia, representerer Moskogaisa det kulturmiljøet med høyest verneverdi i dette plandokumentet. Moskogaisa med dets registrerte kulturminner er derfor blant Kåfjord kommunes prioriterte kulturminner.

4.6 MONTE CARLO

Drifta ved Monte Carlo kom igang i perioden 1898 - 1900. Anlegget består av et dagbrudd samt en godt bevart gruveinngang. En linebane ble bygget og tatt i bruk fra gruva og ned til Ankerlia i 1913. Gruvearbeidernes bolig var inne i selve gruveinngangen i et oppholdsrom på 40m².

Stien opp til Monte Carlo går opp fjellsiden hvor man også har storslått utsikt over Kåfjorddalen og Ankerlia. Det er skiltet om farlige gruveåpninger på veien opp. I gruveåpninga ser man fremdeles utstyr fra gruvedrifta. Foto: Kåfjord kommune.

Monte Carlo som kulturmiljø

Monte Carlo er én av flere turstier som skiltes fra Ankerlia. Stien opp er 1,7km lang i til dels bratt terreng. Ved selve gruva er det mulig å ta seg inn i gruveinngangen, hvor det fremdeles står bevart utstyr fra gruvedrifta. Både på turbeskrivelser på nett samt på et skilt på turen opp er det opplyst om at gruveinngangen representerer fare for liv og helse på grunn av manglende sikring.

Foto: Kåfjord kommune

Som kulturmiljø er Monte Carlo lite sett i sammenheng med de øvrige gruvemiljøene i Kåfjord om man tar i betraktning antallet kulturminner. Gruveinngangen er imidlertid svært godt bevart, og fra dette området har man også svært god utsikt over Ankerlia, hvor særlig den kraftige forurensninga av jordsmonnet blir tydelig.

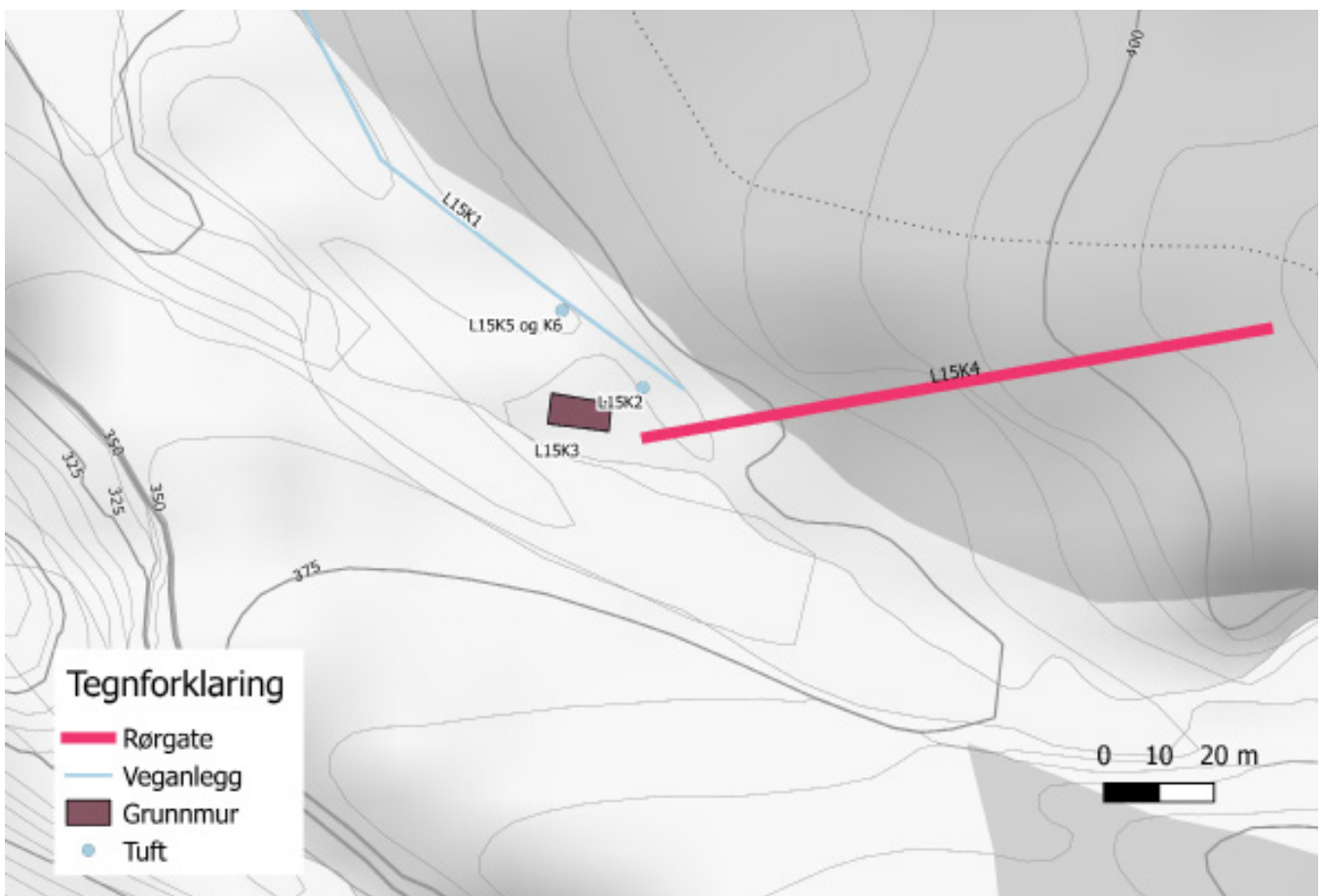
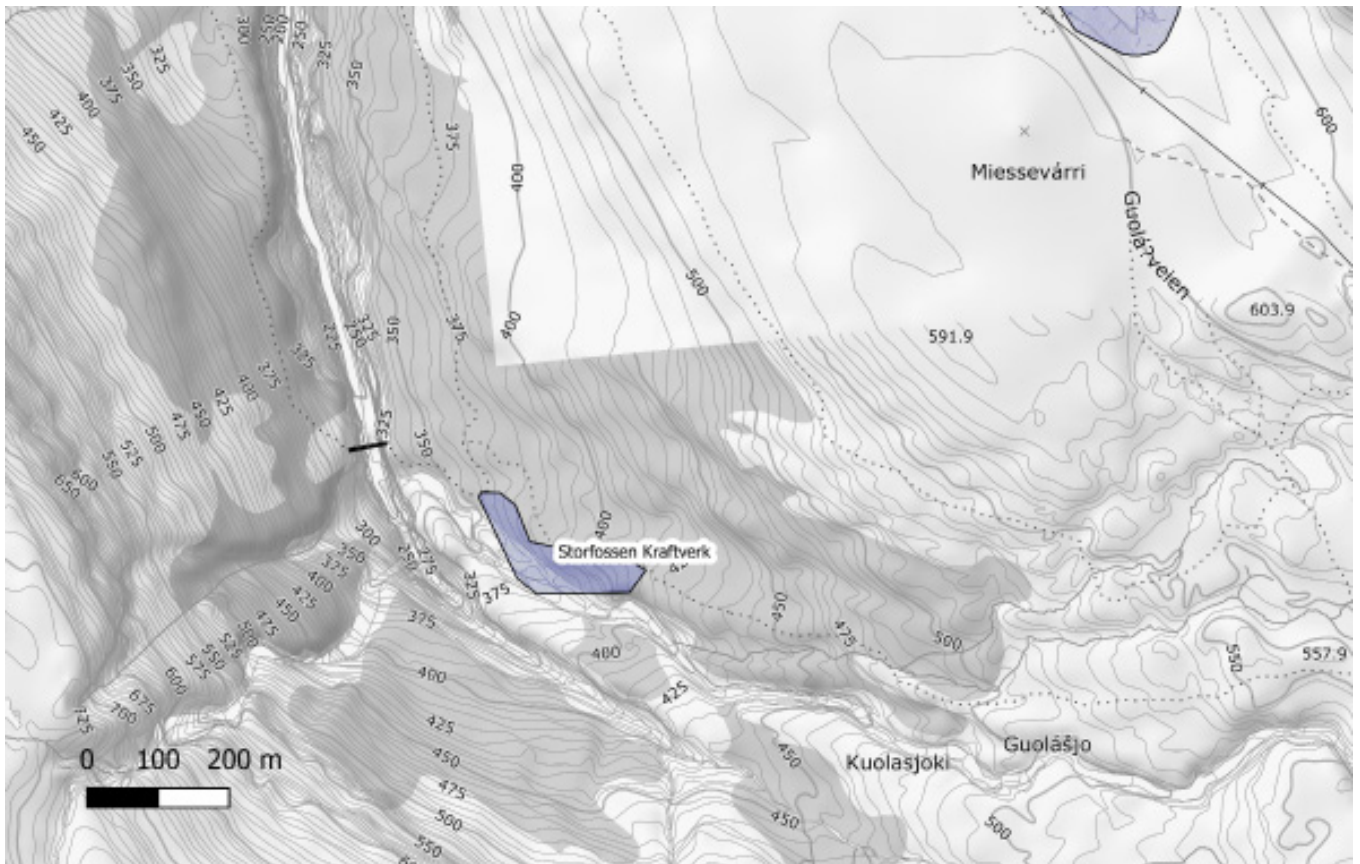
Verneverdi og utfordringer

Stien til gruva er en populær destinasjon, men det er ikke ønskelig at folk tar seg inn i gruveinngangen. Av den grunn er det trolig ikke et positivt tiltak å skilte om gruvas historie, siden kunnskap om oppholdsrommet for arbeiderne trolig vil bidra til at flere fristes til å ta seg inn i gruva.

Vurdering

Monte Carlo-gruven er allerede et godt etablert turmål; Mange lokale Utinord-gåere, men også turister, bruker stien opp til området flittig. Da gruveinngangen ikke er sikret og kulturminnene i området er få, blir ikke Monte Carlo-områdetets kulturminner blant Kåfjord kommunes prioriterte kulturminner i denne omgang.

4.7 STORFOSSEN KRAFTVERK

Omlag 2,5 kilometer fra Ankerlia ble Storfossen Kraftverk anlagt i 1900. Kraftverket utnyttet fallet i Storfossen som førte vannet gjennom en trykkrørledning til kraftstasjonsbygninga som opprinnelig var en trebygning i tre etasjer.

Kraftverket som kulturmiljø

Kraftstasjonen ligger omlag 400 meter fra stien som fører til den populære Gorsabrua. Stien er den opprinnelige veien til kraftstasjonen, som er et godt bevart kulturminne med flere områder med oppmuring. Tuftene etter kraftstasjonen og en del av trykkrørledninga er bevart, i tillegg til en ytterligere tuft som trolig stammer fra et uthus. På berget inntil denne tufta er det risset inn 5/5 1912. Det er tilrettelagt med benker og et stykke rørledning er omgjort til en bål plass.

Kraftstasjonen, trykkrørledninga og veien til kraftstasjonen er alle godt bevarte og det bør tilrettelegges for skilting eller annen formidling av kulturminnet. Foto: Kåfjord kommune.

Verneverdi og utfordringer

Kulturminnene er godt bevarte og med en beliggenhet nær Gorsabrua vil det være positivt med en ytterligere formidling av stedets historie gjennom skilting. Benken i området bør skiftes ut da den eksisterende er slitt, og det bør også vurderes å få bygget en bål plass slik at man ikke bruker deler av rørledninga til dette formålet.

Vurdering

Som kulturmiljø i nær tilknytning til det populære tur- og turistmålet Gorsabrua, representerer Storfossen kraftverk et område med mye potensiale for formidling. Mange vil trolig ta seg tiden til å ta en 400 meter lang ekstra avstikker til det gamle kraftverket- spesielt dersom det tilrettelegges i større grad for formidling og rekreasjon. I tillegg skiller kulturmiljøet seg noe ut fra de tidligere nevnte kulturminnene. Av de ovenfornevnte årsaker er Storfossen kraftverk blant Kåfjord kommunes prioriterte kulturmiljøer og kulturminner.

Eksisterende benk og bål plass ved Kraftstasjonen. Foto: Kåfjord kommune.

4.8 STIGER PETTERSEN HUSET

Stiger Pettersen-huset er den eneste stående bygninga som er tilknyttet gruvedrifta. Huset ble oppført i 1910 av Petter Pettersen (f. 1866) fra Kongsberg. Han var utdannet ved Kongsberg Sølvværks Elementære Bergskole og ble ansatt ved Birtavarre Gruber som understiger i 1900. Han arbeidet også i Skardalen en kortere periode og rykket opp som stiger i Birtavarre, hvor han ble frem til konkursen i 1919. Senere drev han landhandel i Birtavarre. Hans datter, Hilda Pettersen overtok senere huset, og etter hennes bortgang kom bygningen i offentlig eie. Huset eies i dag av Kåfjord kommune og leies av Kultur og næring i Indre Kåfjord (KNIK) som bruker det som kontor og møtelokaler.

Verneverdi og utfordringer

Huset er godt ivaretatt av KNIK, som gjennom flere prosjekter også har gjennomført restaurering av blant annet vinduer. I dag er det noen tegn til vanninntrenging i tak samt behov for å restaurere vinduer og vindusrammer i 2. etasje, som er i dårlig stand.

Huset har tidligere vært brukt til mindre utstillinger om gruvedrifta, noe det også er potensiale for i fremtiden. Siden bygninga også er ett av få i bygda som kan dateres til før 2. nedbrenninga av Nord-Troms ansees bygninga å ha høy verneverdi.

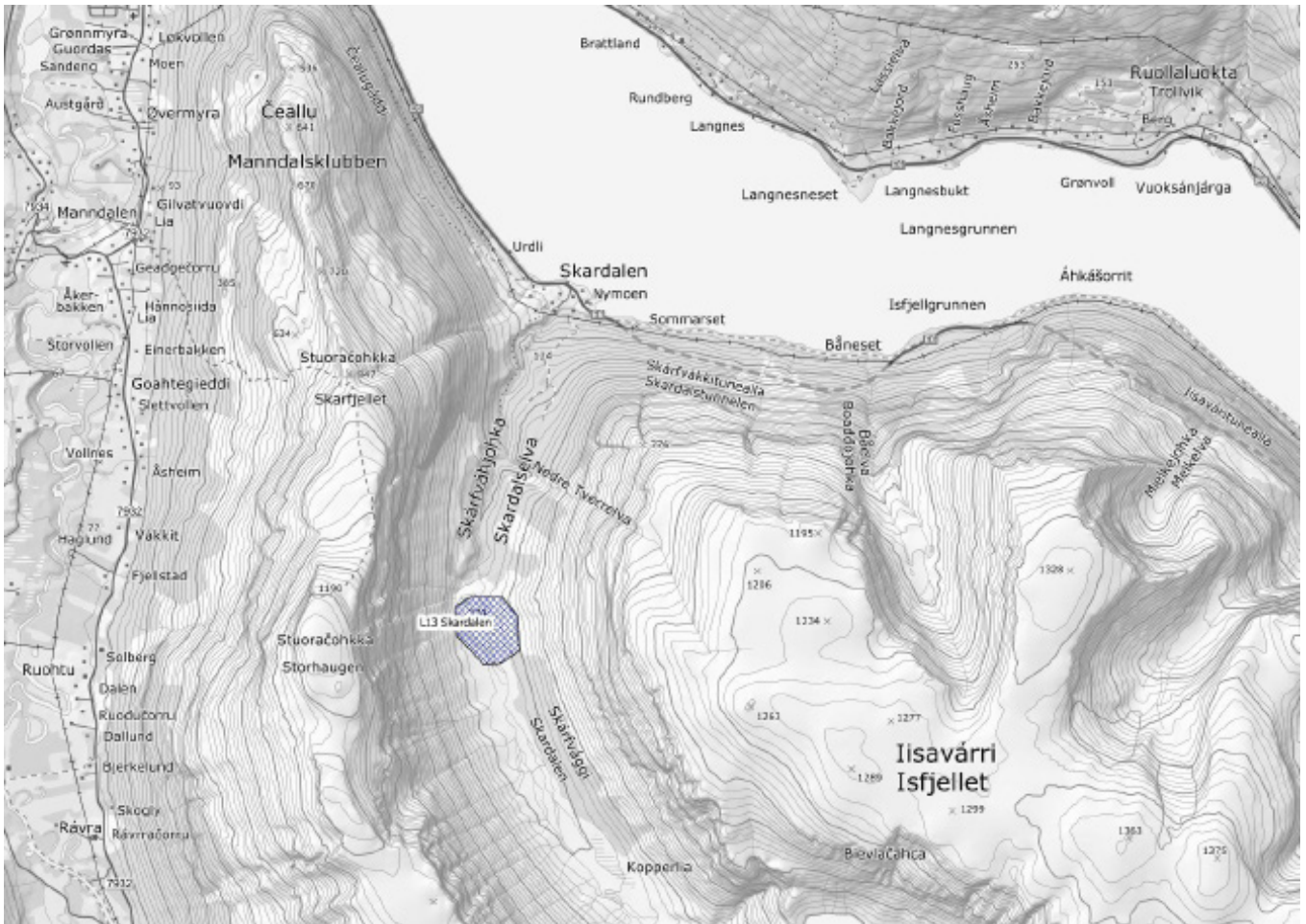
Vurdering

Som eneste stående bygning igjen tilknyttet gruvedrifta i Kåfjord, representerer Stiger Pettersen-huset et kulturminne med høy verneverdi. Huset rommer mye historie og er lett tilgjengelig for et eventuelt publikum. Stiger Pettersen-huset vurderes derfor til å være blant Kåfjord kommunes utvalgte kulturminner.

Stiger Pettersen-huset er godt bevart med flere opprinnelige ovner. Det er imidlertid behov for tilsyn med tak og restaurering av råtne vinduskarmer. Foto: Kåfjord kommune.

4.9 SKARDALEN

Skardalen er innlemmet i Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap i Troms og hører til Landskapsregion 32, Fjordbygdene i Nordland og Troms. Området ble utvalgt på grunn av viktige elementer av sjøsamisk kultur som er forankret i både jordbruk, fiske og reindrift. Det har blitt gjennomført omfattende registreringer av kulturminner i dalføret, og området formidles også aktivt av lokalbefolkningen.

Gruvedrifta i Skardalen har i mindre grad vært i fokus, men det har blitt gjennomført registreringer av disse av John Ivar Larsen i forbindelse med en semesteroppgave av John Ivar Larsen ved Høgskolen i Nord-Trøndelag i 1997.

Skardalen som kulturmiljø

Gruvedriften tok til med oppskjerpningsarbeider i 1905 og drift ble igangsatt i Skarfjeld og Bratfjeld i årene 1906 - 1908. Etter to år ble drifta innstilt, men så igangsatt igjen i 1915.

Kjerrevegen som går fra sjøkanten og opp dalen er den tidligere gruveveien som ble bygget ved starten av 1900-tallet. Brakker, sjeideverk og materialhus ble oppført på Badjegieddi. Sjeideverket/Skeidarhuset er en godt bevart mur av steinheller og rundt tufta finnes slagghauger. Bygninga ble brukt som høysjå av lokalbefolkningen frem til 1960-tallet.

Det var drift i to gruver - Bratfjeld og Skarfjeld (Uchagurra). Fra disse ble malmen ført med taubane ned til sjeideverket. Gruva i Skarfjeld er tilgjengelig via en sti som er delvis gjengrodd. Under tvangsevakueringa høsten 1944 ble denne gruveinngangen brukt som gjemmeded for en del av bygdefolket. Gruvene i Bratfjeld ligger svært bratt og utilgjengelig til. Ved gruveinnslaget ble det bygget en brakke for arbeiderne.

Verneverdi og utfordringer

Skardalen er et svært populært utfartsområde og det er naturlig at informasjon om gruvedriften innlemmes i dette. Ferdsel til gruveinngangene bør unngås da det både er fare for steinsprang/ras og et svært ufremkommelig terreng for å nå disse. Skarfjeld-gruva kan, etter nøye sikring, vurderes for tilrettelegging og utarbeidelse av tursti, men det må i så tilfelle gjennomføres et eget prosjekt på dette.

Området har stort potensiale for formidling via skilt, gjerne fra steder der man kan observere gruveinngangene i fjellsiden fra avstand. Naturlige steder for slike skilt vil være ved starten av stien, inngangen til Skardalen og ved Badjegieddi (fotopå neste side), hvor restene etter sjeideverket er.

Vurdering

Skardalen er et allerede godt besøkt kulturmiljø. Dette skyldes i stor grad frivilliges årelange arbeid med å tilrettelegge området for besøkende, samt med å formidle -spesielt den sjøsamiske kulturen i bygda. Skardalen er også et populært tur- og rekreasjonsområde. Da det ikke har vært formidlet like mye omkring Skardalens gruvedrift tidligere, men kulturmiljøet allerede er godt tilrettelagt for besøkende, vil området med enkle tiltak være et kulturmiljø med høy opplevelsesverdi- også når det kommer til formidling av gruvedrift. Kulturmiljøet Skardalen med dets registrerte kulturminner vurderes derfor til å være blant Kåfjord kommunes utvalgte kulturminner.

Foto: Kåffjord kommune.

KILDER

5.0 LITTERATURLISTE

1. Riksantikvaren. (2019, 25.juni). Tapet av verneverdige kulturminner skal minimeres. Hentet fra <https://miljostatus.miljodirektoratet.no/miljomal/kulturminner-og-kulturmiljo/miljomal-2.1/>
2. Kulturminneloven. (1979). Lov om kulturminner (LOV-2018-12-20-119). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1978-06-09-50>
3. Kulturminnefondet (u.å.). Forvaltning. Hentet fra <https://kulturminnefondet.no/soknad/forvaltning/>
4. Riksantikvaren. (2019, 11.desember). Kulturminne i kommunen. Hentet fra <https://www.riksantikvaren.no/prosjekter/kulturminne-i-kommunen/>
5. Gáivuona suohkan Kåfjord kommune Kaivuonon komuuni. (1995). Kulturplan 1995-1999. Kåfjord: Gáivuona suohkan Kåfjord kommune Kaivuonon komuuni
6. Plan- og bygningsloven. (2009). Lov om planlegging og byggesaksbehandling. (LOV-2008-06-27-71). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2008-06-27-71>
7. Forskrift om fastsetting av myndighet mv. etter kulturminneloven. (2020). Forskrift om fastsetting av myndighet mv. etter kulturminneloven (FOR-2019-02-15-127). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2019-02-15-127>
8. Svalbardmiljøloven. (2002). Lov om miljøvern på Svalbard (LOV-2001-06-15-79). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2001-06-15-79>
9. Forvaltningsloven. (1970). Lov om behandlingsmåten i forvaltningssaker (LOV-1967-02-10). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1967-02-10>
10. Kommuneloven. (2019). Lov om kommuner og fylkeskommuner (LOV-2018-06-22-83). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2018-06-22-83>
11. Miljøinformasjonsloven. (2004). Lov om rett til miljøinformasjon og deltakelse i offentlige beslutningsprosesser av betydning for miljøet (LOV-2003-05-09-31). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2003-05-09-31>
12. Riksantikvaren. (2019, 14. desember). Fredet-vernet-verneverdig. Hentet fra <https://www.riksantikvaren.no/prosjekter/fredet-vernet-verneverdig>
13. Riksantikvaren. (2019, 14. desember). Fredningsstatus. Hentet fra <https://www.riksantikvaren.no/fredningsstatus/>
14. Riksantikvaren. (2016). Kulturminner, kulturmiljøer og landskap: Planlegging etter plan- og bygningssloven. (ISBN 978-82-75-74092-0 (Pdf)). Hentet fra <https://www.riksantikvaren.no/veileder/planlegging-etter-plan-og-bygningsloven>
15. Riksantikvaren. (u.å.). Veileder til ansvarsforskriften. Hentet fra <https://www.riksantikvaren.no/veileder/ansvarsforskriften/>
16. Gáivuona suohkan Kåfjord kommune Kaivuonon komuuni. (1995/1996). Natur- og kulturlandskap i Gaivuotna/ Kåfjord. Kåfjord: Gáivuona suohkan Kåfjord kommune Kaivuonon komuuni
17. Richter-Hanssen. (2004). I stille vær, i storm og vind: Lyngen regionhistorie Bind 2. Lyngen. Lyngen bygdebok.
18. Mikalsen, J. (1991). Ankerlia, Sabetjohka, Guollas: Semesteroppgave i landskaps- og rekreasjonsplanlegging 1991. (Semesteroppgave) Sogn og Fjordane distriktshøyskole, Sogndal.
19. Senter for nordlige folk. (u.å.). Birtavarre gruver. Hentet fra <https://nordligefolk.no/sjosamene/historie-religion/birtavarre-gruver/>
20. Binns, R. (1990). Bruks- og vernerapport for Kåfjord kommune, Troms: Del 1- Generelt og kjerneområdet- Ankerlia- Sabetjok. Trondheim: Richard Binns
21. Ukjent forfatter. (u.å.). Gruvedrifta i Kåfjorddalen.
22. Lyngstad, T. (u.å.). Til minne om arbeidere fra hele Norden som døde under sitt virke ved Birtavarre gruber 1898-1919.
23. Ukjent forfatter. (u.å.). Grubene i Birtavarre.
24. Norsk Bergverksmuseum. (u.å.). FINNETITTEL
25. Mikalsen, J. (1991/1992). Kåfjorddalen: Kulturhistorie, vegetasjon og turstiplan. (Kandidatoppgave). Sogn og Fjordane distriktshøyskole, Bergen.
26. Lyngstad, M. (1995). Sluttrapport Ankerliaprojektet i Kåfjord kommune. Kåfjord: Gáivuona suohkan Kåfjord kommune Kaivuonon komuuni
27. Gáivuona suohkan Kåfjord kommune Kaivuonon komuuni. (2015). Sluttrapport Fra Ishavet til Halti-prosjekt. Kåfjord: Gáivuona suohkan Kåfjord kommune Kaivuonon komuuni
28. Lyngstad, T. 2019: Birtavarre Gruber 1898 - 1919. I ord og bilder. Parelius Forlag.

